

İSTANBUL KÜTÜPHANELERİ ÜZERİNE SÖYLEŞİLER

Millet, Süleymaniye, Hakkı Tarık Us, Beyazıt,
Arkeoloji Kütüphaneleri ve Atatürk Kitaplığı

Nisan 2003-Ağustos 2005

Sunum Yapanlar

Mehmet Serhan Tayşi

Nevzat Kaya

Tarık Özçelik

Şerafettin Kocaman

Adnan Alpay

Hüseyin Türkmen

Hazırlayan

Fatma Sel Turhan

Redaksiyon

Yücel Bulut ve Fatma Samime Inceoğlu

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

SUNUŞ

Toplumların belleği işlevini gören kütüphaneler aynı zamanda toplumların tarih boyunca ortaya koyduğu ilm birikimi, bilimsel mirası koruyup nesilden nesile aktarma fonksiyonunu da icra etmektedirler. Her türlü entelektüel etkinliği destekleyen bu kuruluşlar, bir medeniyetin, bir toplumun düşünme ve araştırma çabaları sonucu ortaya çıkan eserlerini muhafaza etmek, toplamak, organize etmek, onları insanların faydalanmasına hazır hale getirmek için teşekkül etmiş olmanın yanı sıra yapılmış ve yapılacak olan ilm araştırmaları, zamanımızda ve gelecekteki araştırcıların istifadesine sunarak eğitim ve öğretime de yardımcı olurlar.

Kil tabletlerden oluşan ilk kütüphanenin kuruluşunun "yazı"nın tarihiyle eř zamanlı olduğu kabul edilmektedir. Mezopotamya'dan Mısır'a, Antik Yunan'dan Roma'ya, İslam Medeniyet'ine kadar birbirinden farklı tecrübelere, birikimlere sahip medeniyetlerce kurulan kütüphanelerin ilim mirasını sonraki kuşaklara ulaştırmadaki rolü göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda, kendi tarihimize baktığımızda padişahlar, paşalar, devlet adamları, hayır sahipleri... tarafından kurulan saray kütüphaneleri, vakıf kütüphaneleri, şahsî kütüphaneler gibi türleri haiz günümüze ulaşan değerli kütüphanelerimizin bugün çeşitli problemleri olmakla birlikte hala araştırmacılara hizmet vermeye devam ettiğini görüyoruz. Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi olarak, ilim ve kültür tarihimizdeki bu önemli rollerine binaen kütüphanelerimiz ile ilgili toplantılar düzenlemeyi planladık. TAM Sohbet başlığı altında bugüne kadar gerçekleştirdiğimiz programlarda, üzerinde yaşadığımız coğrafyada üretilen ilm mirasımızı nesilden nesile aktararak zamanımıza ulaştıran kütüphanelerimizin dnn bugününü, imknlarını ve problemlerini gündeme getirdik ve getirmeye devam edeceğiz. Bugüne kadar gerçekleştirdiğimiz toplam altı programda, kimi Osmanlı'dan günümüze varlığını sürdüren kimi Cumhuriyet döneminde kurulmuş İstanbul'daki yazma kütüphanelerin tarihi, içinde bulunan değerli eserler ve halihazırda mevcut durumları üzerine konuştuk.

Elinizdeki çalışma, Osmanlı dönemi kütüphanelerine bakıldığında “vakıf kütüphaneleri” şehri olarak tanımlanan İstanbul’da bulunan Millet Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Arkeoloji Müzesi Arşivi ve Atatürk Kitaplığı olmak üzere altı kütüphane ile ilgili, Nisan 2003-Ağustos 2005 tarihleri arasında düzenlediğimiz toplantıların özetlerini içermektedir. Türkiye Araştırmaları Merkezi olarak gerek İstanbul’daki henüz gündeme getiremediğimiz diğer kütüphaneler gerekse ülkemizin başka şehirlerindeki kütüphanelerle ilgili programlarla yolumuza devam etmeyi arzu ediyoruz.

Bu çerçevede ilk yaptığımız program Millet Kütüphanesi ve kurucusu Ali Emiri üzerineydi. Programda, Millet Kütüphanesi’nin eski müdürü, kütüphaneye otuz iki yıl hizmet veren M. Serhan Tayşi, ilim ve kültür hayatımızda yadsınamayacak bir öneme sahip, birbirinden değerli yazma eserlerden oluşan kütüphanenin tarihini ve günümüzdeki durumunu aktardı.

İkinci programda, Süleymaniye Kütüphanesi’nin tarihi ve içerisinde bulunan değerli yazmaların içeriği hakkında konuşmuş, kütüphanenin müdürü Nevzat Kaya’yı dinledik. 1918 yılından bu yana Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak hizmet veren, Süleymaniye külliyesinin bir bölümünden müteşekkil Süleymaniye kütüphanesi, Anadolu’nun çeşitli il ve ilçelerinde bulunan yazma eser koleksiyonları da dahil olmak üzere Fatih Sultan Mehmed, II. Beyazıt, I. Mahmud, I. Abdülhamid, I. Ahmed ve III. Ahmed gibi padişahlara ait yazmalardan oluşan padişah koleksiyonlarını içinde barındırmaktadır. Nevzat Kaya’nın ifadesiyle, Asya’da yaşayan Müslüman Türkün düşünce hayatının %90’ı bu kütüphanede mevcuttur.

1965 yılında başlayan serüveni Şubat 2003 tarihinde Beyazıt Kütüphanesi’ne devredilmesi ile son bulan Hakkı Tarık Us Kütüphanesi bu çerçevede düzenlenen üçüncü programla gündeme getirildi. Kütüphanenin son döneminde müdürlük yapan Tarık Özçelik, bütün yaşamı dikkate alındığında H. Tarık Us’un belki de en önemli özelliğinin kitap severliği olduğunu vurgulayarak Us’un, ömrü boyunca biriktirdiği yazma ve basma kitaplar, gazeteler, resimler, mecmualar ve el ilanı türü malzemelerden oluşan mükemmel koleksiyonundan bahsetti. Özellikle 1934 yılında, Derleme Kanunu çıkmadan önce, Türkiye içinde ve dışında çıkmış gazete ve mecmuaları toplamak suretiyle kültür hayatımıza önemli bir katkıda bulunan Hakkı Tarık Us’un, bu koleksiyonu, bir kütüphane tesis

edip araştırmacıların hizmetine sunma isteği, sağlığının bozulması ve bir süre sonra da vefat etmesi nedeniyle yaşamında gerçekteşemese de vefatından sonra Sahhafklar Çarşısı'nın bitişiğinde ve Beyazıt Camii bahçesinde metruk halde bulunan Sibyan Mektebi binası tamir edilerek teşekkül etmiş. Beyazıt Devlet Kütüphanesine devredilinceye kadar da burada araştırmacılara hizmet sunmuştur.

Eski eserler bir milletin tarihî zenginliğini asırlar sonraya taşıyan en önemli kaynaklardır. Kütüphaneler serimizin dördüncüsü, Adnan Alpay'ın konuk olduğu Arkeolojisi Müzesi ve Arşivi üzerine yapıldı. 1998-2005 tarihleri arasında kütüphanede görev yapan Alpay sunumunda, 1891 tarihinde Müze-i Hümayun olarak kurulan, ölkemizde müzecilik ve arkeoloji biliminin inşasında öncülük eden ilk ve tek kurum İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin tarihçesine, içerisinde bulunan koleksiyonlara ve yeniden yapılandırılmasına ilişkin çalışmalarına yer verdi. Bugün araştırmacılara kapalı olan müze arşivi, Balkanlar'dan Afrika'ya, Anadolu ve Mezopotamya'dan Arap Yarımadası'na kadar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan bölgelerden değişik uygarlıklara ait zengin ve çok önemli eserleri, koleksiyonları arasında barındırmaktadır.

Bir milletin kendi değerleri ve geleneği ile olan irtibatını güçlendirmesi, o milletin kültür hafızası durumundaki kütüphaneleri ile olan irtibatıyla doğru orantılıdır. Bu irtibatı güçlendirmek adına düzenlenen kütüphanelerimiz ile ilgili bir başka programda 1884'te "Kütüphane-i Umumi-i Osmanî" adıyla, genel bir kitaplık olarak kurulan ilk devlet kütüphanemiz Beyazıt Devlet Kütüphanesini konuştuk. Millî bir kütüphane olarak hizmete açılan Beyazıt Devlet Kütüphanesinin müdürü Şerafettin Kocaman kütüphanenin tarihi ve içinde bulunan değerli eserler üzerine konuştu.

Büyükşehir Belediyesi Kütüphane Müzeler Müdürlüğü'ne bağlı olarak halka ve özel araştırmacılara hizmet veren Atatürk Kitaplığı, nadir eserler bölümünde görevli olan Hüseyin Türkmen'in, kütüphanenin tarihçesi, bölümleri ve koleksiyonlarını kapsayan bir konuşmasıyla tartışıldı. Diğer programlarımızda olduğu gibi bu programda da ilk olarak kitaplığın tarihçesine yer verildi. Daha sonra bünyesinde mevcut değerli eserler, koleksiyonlar, gazete arşivleri... dile getirildi. Ayrıca, İstanbul'da 1924 yılında ilk belediye kütüphanesi olarak kurulan Atatürk Kitaplığının günümüzde araştırmacıya sunabildiği imkanlar ile problemlerine de değinildi.

İlim ve kültür hayatımıza katkıda bulunan kütüphanelerimize ilişkin daha nice TAM Sohbet programlarında buluşmak dileğiyle...

Kitaba ve İlme Adanan Bir Ömür: Ali Emirî ve Millet Kütüphanesi

Mehmet Serhan TAYŞİ*

Kütüphanelerin, özellikle Süleymaniye ve Millet Kütüphanesi gibi Arap harfli yazma-matbu eser ağırlıklı kitap bulunduranların kendilerine has -bakım, değerlendirme ve kitapları tanıma gibi- birtakım teknik zorlukları varolup, bunların her biri, aslında başlı başına birer ihtisas alanıdır. Ama maalesef bu konu, Türkiye’de bugüne kadar böyle idrak edilmemiş. Sistem olarak hâlâ eski usul devam ediyor. Oysa böylesine değerli eserleri barındıran kütüphanelerin bizim kendi milli şark politikamızı oluşturacağımız bir politikanın içinde ele alınması gerekiyor.

Şimdi Millet Kütüphanesi hakkında bilgi vermeden evvel, Millet Kütüphanesi’ni kuran ve ona emeği geçen şahsiyetler hakkında size biraz bilgi vermek istiyorum. Bizim kültürümüzü, bizim mazimizden bugüne taşıyan değerli insanlar bunlar. Genç nesillerimiz, kardeşlerimiz bu kültüre vakıf olmak isterlerse bu şahsiyetleri tanımak zorundalar. Aynı zamanda bu, manevi bir gerekliliktir de.

Kütüphanenin kurucusu rahmetli Ali Emirî Efendi benim çok değer verdiğim, saydığım, sevdiğim, birçok büyük insanın da kıymet verdiği, çok değerli bir insan. Asrının büyük insanları kendisinden sitayişle bahsetmişler. Kendisi ve kurduğu Millet Kütüphanesi hakkında yazılar, makaleler kaleme almışlar.

* Millet Kütüphanesi eski müdürü.

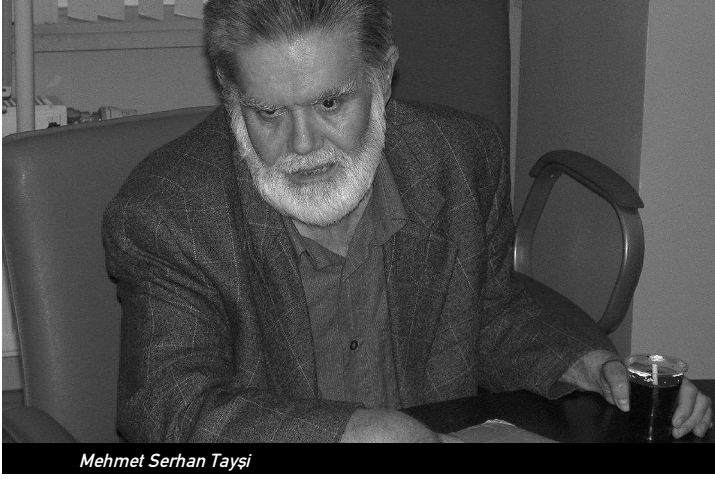
Ali Emirî Efendi aslen Diyarbakırlı¹ bir zat. Eski tabirle Amidli. Kara Amidli. Yani Amid'in merkezinden. Bu nedenle Diyarbakır'ın son derece değerli kültürel vasıflarını üzerinde taşıyan bir şahıs Ali Emirî Efendi. Yahya Kemal'in İbnü'l-Emin Mahmut Kemal için dediği gibi, ancak kendi kendisiyle anlaşılabilir bir şahıs. Fevkalade zeki, kültürlü, fedakâr, vatani ve milleti için yapmayacağı şey olmayan, memleketin gönüllü müdafii insanlarından bir tanesi. Kendisinin *Tezkire-i Şuarâ-yı Amid* adlı bir eseri var. Ali Emirî Efendi bu eseri bizzat bastırmış ve telif etmiş. Kendi hal tercümesinin de bulunduğu Amid şairleriyle ilgili bu eserde, kendi dedesi ve babası dahil olmak üzere birçok Diyarbakırlı şairin hakkında bilgiler var. Zira Ali Emirî Efendi'nin dedesi ve babası da şair. Babası Mehmet Şerif Efendi, dedesi ise Sâim Seyyid Emirî Çelebi'dir. Ali Emirî Efendinin Emirîzade soyadı buradan geliyor. Sâim Seyyid Emirî Çelebi büyük, değerli bir şair olup *Safâyî Tezkiresi*'nde adı geçmektedir.

Şuara tezkireleri o bölgenin, o beldenin, o asrın seçkin kişilerini alarak seçmeler yapar. Ünlü şuara tezkirelerinde adı geçiyor Saim Seyyid Emirî Çelebi'nin. Babası Seyyid Mehmet Şerif Efendi ise hem şair, hem de mali durumu iyi bir tacir. Ali Emirî hâl tercümesi şeklinde hazırladığı otobiyografik makalesinde küçük yaşlardan itibaren kitaba merak saldıgını, amcasının ve dayısının ilim adamı olduğunu, akrabalarından Şaban-ı Kâmî Efendi'nin hem Gülşenî şeyhi, hem de Diyarbakır yöresinde tanınmış büyük bir âlim olduğunu anlatır ve akrabalarından nasıl feyz ve ders aldığını zikreder. Okuduğu kitapları da tek tek zikreder Ali Emirî Efendi.

Ali Emirî Efendi 1857 yılında Diyarbakır'da doğmuş. Küçük yaştan itibaren çalışmalarda bulunmuş ve önce Arabî ilimleri öğrenmiş. Sonra Farsça'yı ve o asrın geçerli olan -hadis, tefsir, kelam, fıkıh, gramer, mantık gibi- ilimlerini öğrenmiş. Daha çok edebî ilimlere ağırlık vermiş ama kendisi bir hesap adamı aynı zamanda.

Bunu şuradan anlıyoruz: Ali Emirî Efendi'nin son görevi Haleb Defterdarlığı ve Yemen Baş Maliye Müfettişliği. Emekli olduğu görev defterdarlık yani muhasebecilik. Hayatı boyunca muhasebecilik yapmış. İlk yaptığı iş 15-16 yaşlarında bir gençken Diyarbakır'da açılan kendi tabiriyle "telgraf fenni"nin kurslarına devam etmek. Yine kendi ifadesinden anlıyoruz ki *alîyyü'l-ala* de-

1 Diyar-ı Bekr. Yemenli Bekr ibni Vâil bu bölgeye yerleştiği için bu isim verilmiştir.

Mehmet Serhan Tayşi

receyle buradan diploma alıyor ve yine buraya kâtip olarak kaydı yapılıyor. Dolayısıyla ilk iş olarak Diyarbakır Telgrafhanesi'ne kâtip oluyor. Bu arada Osmanlı kültüründe şiir söylemek bir vasıf, bir kariyer aynı zamanda. Mesela Sadrazam Sait Paşa sadrazam olmadan önce Diyarbakır Valisi imiş ve o da şair. İlim sahibi ve bilgi sahibi olmak şiirle birlikte ele alınıyor o zamanlarda. Ali Emirî, "ben şiiri tanımak ve edebî vasıfları öğrenmek için önce *Kâfiye Lügati*'ni ezberledim. Genç arkadaşlar olarak aramızda kafiye atardık birbirimize." diyor. Ezberi olan kişi şiiri kolay söyler. Şiirin duygu yönünden derinliğinin olup olmaması insanın kendi yapısına bağlıdır ama ezber yetenekleri sayesinde şiir söylemek, düz yazı yazmak gibi bir şey dönemin âlimleri için. İşte böyle bir ortamda yetişmiş Ali Emirî Efendi de. Mesela hocasının sorduğu bir soruyu bilememesi ve azar işitmesi üzerine bu durum onuruna dokunmuş Ali Emirî Efendi'nin ve oturup *Kamus-ı Osmanî*'yi ezberlemiş. Bunu şöyle anlatıyor Ali Emirî: "Oturdum ve üç günde ezberledim. Hocam istediği yerden sordu, ben de cevabını verince bir aferin aldım ve hocayla aramız düzeldi." Bu bile Ali Emirî Efendi'nin ne kadar nev-i şahsına münhasır bir insan olduğunu gösteriyor.

Ali Emirî Efendi Diyarbakır'da bir zamanlar 1 milyon 40 bin cilt kitabın olduğunu da aktarıyor bize.² Kaynak olarak İbnü'l-Esir'in meşhur *El-Kâmil*

² Ali Emirî Efendi'nin "Bir Zamanlar Diyarbakır'da 1 Milyon 40 Bin Ciltlik Kütüphane Vardı" adlı makalesi tarafımızdan 1978 (?) *Sur Mecmuası*nda Latin harfleriyle neşredilmiştir.

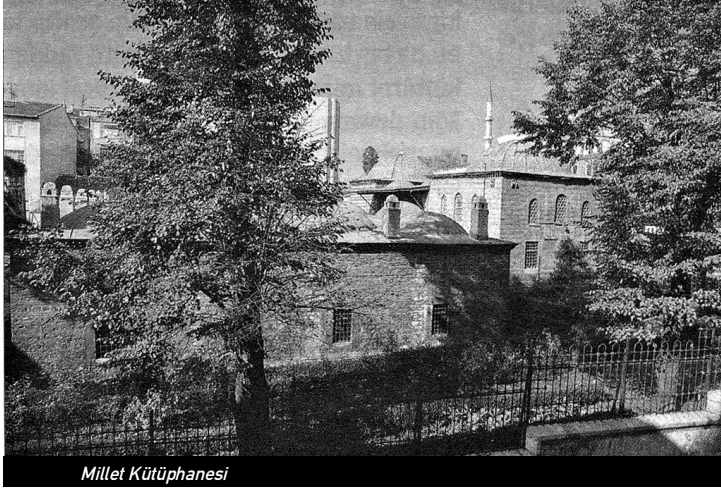
fi't-Tarih adlı eserini gösteriyor. Ali Emirî'nin bu kaynaktan aktardığına göre; Selahaddin Eyyubî, Hittin'de Haçlıları yenip Kudüs'ü de teslim aldıktan sonra, Diyarbakır, kapılarını bu kahramana açtı. Selahaddin üç gün, üç gece aldığı ganimetlerden fukaraya tasaddukta bulundu. Bayram gibi şenlik yapıldı. Arkasından da dedi ki: "Mısır'da Şii Fatimî kültürü hâkim, fakat ben İslam vahdetini sağlamak için buraya Sünnî kültürü yerleştirmek istiyorum." Selahaddin Eyyubî âlimlerden yardım istedi. Oradaki bazı âlimler 1 milyon 40 bin cilt ihtiva eden kütüphaneden 25 hicazeli kitap seçtiler ve Mısır'a gönderdiler. Ali Emirî'nin verdiği bilgiden anlıyoruz ki bir hicaze; 500 cilt kitap, bir devenin kaldırdığı nakliye miktarı ve bir Hicaz devesi beş yüz kitap kaldırılabiliyormuş. Eyyubilerin Mısır'da kurduğu kültürün temeli bu kitaplarla atılıyor.

Ali Emirî de böyle bir ortamın miras bıraktığı bir kültürel atmosfer içinde kâtiplikle başlıyor göreve. Daha sonra Vali Sait Paşa'nın yanına özel kalem müdürü olarak kademe kademe yükselmeye başlıyor. Muhasebe yardımcılığı, ardından muhasebecilik ve baş muhasebecilik yapıyor. Balkanlarda, Bosna Hersek taraflarında kaldıktan sonra Yanya-İşkodra muhitinde görevlendiriliyor. Burada muhasebe müdürü olarak görev yaptığı sırada İşkodralı şairlerin şiirlerini toplayıp bir gazetede neşrediyor. Aynı zamanda bir küçük mahallî gazete kuruyor kendi imkânlarıyla. Kırşehir'de baş muhasebecilik görevinde bulunuyor daha sonra. O dönemde harap olan Bektaşî tekkesini görüp Bektaşîleri çağırıyor ve diyor ki: "Siz emeğinizi verin, ben de parasını ödeyeyim; bu tekkeyi onaralım." Bir buçuk sene gibi kısa bir zamanda onarıyorlar. Bir de tamir kitabesi yazıyor kendisi ve manzum kitabeyi de oraya asıyorlar. Her gittiği yerde böyle davranıyor Ali Emirî Efendi. Bu arada kitaplar topluyor. Bir ömür boyunca bir milli kütüphane kurma, 100 bin ciltlik bir kütüphane meydana getirme, matbu-yazma kütüphane oluşturma hayali içinde yaşıyor. Ömrü boyunca kazandığı maaşından toplayabildikleriyle 16 bin cilde yakın kitap ihtiva eden bir kütüphane oluşturuyor. 7 bine yakın yazma eser var bunların arasında. Tabii toplanan eserlerin kalitesi de önemli. Ali Emirî Efendi kitabiyatçı olduğu için bir bibliyografya âlimi aynı zamanda. O sebeple yayınları yakından takip ediyor. Mesela neredeyse ezbere bildiği Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünun*'unda geçen 15 bin civarında kitap var. *Divan-ı Lügat-i Türk*'ün varlığını da oradan öğreniyor ama kitap kayıp. Çeşitli eserlerde zik-

redildiği için varlığından haberdar olunan fakat nüshalarına bir türlü ulaşıl-
mayan bunun gibi pek çok eser mevcut.

Ali Emirî Efendi birçok yere gitmiş kitap toplamak için, Horasan'a, Cend
şehrine kadar uzanmış. Kitap toplamaya ilişkin çok kuvvetli bir tutkusu var.
Bu merakını bir örnekle açıklayalım. Ali Emirî Diyarbakır'dan İstanbul'a gel-
diğinde, birinci cildi kendisinde olan Yemen ashabıyla ilgili bir ensab kitabı-
nın ikinci cildinin Yemen'de falan zatın yanında olduğunu öğreniyor ve bu
ikinci cildi alabilmek için Bâb-ı Âliye baskı yapıyor. Bâb-ı Âli, Ali Emirî'yi ta-
nıdığı için Yemen'e müfettiş olarak gönderiyor. Gidiyor ve o adamı bulmaya
çalışıyor. Bir noktaya kadar geldikten sonra askerler diyorlar ki: "Buradan
sonra biz gidemeyiz, burası başıbozukların bölgesi. Burada çeteler, eşkıya
var." Ali Emirî diyor ki: "O zaman siz bana bir at ya da katır bulun. Ben gide-
rim." Ona bir katır buluyorlar, yanına da bir çavuş veriyorlar. Onunla bera-
ber gidip kabile reisini buluyor. Arapça biliyor tabii, konuşuyorlar ve anlatı-
yor ne için geldiğini. Adam şaşkın şaşkın dinliyor ve "Efendi" diyor; "benim
evlatlarım bile bilmez bu kitabın ne olduğunu. İstanbul'dan buraya kadar
bunun için geldiğine göre demek ki senin için çok önemli, al, senin olsun."

Kimine göre *bibliyoman* Ali Emirî, yani kitap hastası. Kimine göre ise Latince
tabiriyle *bibliyofil*, yani kitapsever. Böyle bir zat Ali Emirî Efendi. Bu he-
vesle topladığı kitaplarla bir kütüphane kurmayı düşünüyor. II. Meşrutiyet
döneminde Halep'de defterdar bulunduğu sırada şöyle bir hadise geliyor:
Uzun bir zamandır memur maaşları ödenememiş harp sebebiyle. Memur-
lar mağdur durumda. Kendisi de maaş alamıyor ama bekâr olduğu için dert
etmiyor. Memurlara acıyor çoluk-çocukları olduğu için. Saraydan bir yazı
geliyor kendisine, maaşları ödeyebileceğine dair. Ardından sabahleyin ikin-
ci bir emir daha geliyor, maaşları ödememesini belirten. Ali Emirî vicdanı-
na sığıyor, düşünüyor-taşınıyor ve ödüyor paraları. Sonra Bâb-ı Âli'ye bir
yazı yazıyor ve "Ben vazifeyi suistimal ettim. İkinci emrinizi almama rağmen
memurlar çok mağdurdur dayanamadım, kendi maaşımı almamak kaydıyla
onların maaşını ödedim" diyor. "Takdirinize razıyım, emekliliğimin kabulü-
nü istirham ederim" diye de ekliyor. Eski hizmetlerine binaen kendisine bir
ceza verilmiyor. Bilakis takdir görüyor ve en yüksek kademe anlamına ge-
len *sınıf-ı ülâ* nişanıyla ödüllendiriliyor. Dolgun bir ikramiye ve 2 bin kuruş-
luk bir maaşla emekliye sevk ediliyor. Uzun zamandır hasretini duyduğu,
kitap harmanı olan İstanbul'a dönüyor Ali Emirî Efendi.

İstanbul'da bulunduğu sırada, dönemin seçkinleriyle tanışıyor. Yahya Kemal, İsmail Saib Efendi gibi. (Beyazıt Kütüphanesi'nin müdürü İsmail Saib Efendi, tanınması gereken bir adam. İsveç Başkonsolosu burada onun talebesiymiş, derslerine gelirmiş ve yurduna dönünce başbakan olmuş ve İsmail Saib Efendi öldüğü zaman İnönü'ye bir telgraf çekip "ekselanslarının şahsında Türk milletinin ve dünya ilminin başı sağ olsun" demiş. Bugün ise kimse tanımıyor İsmail Saib Efendi'yi. Müstesna bir zeka İsmail Saib Efendi de.)

Ali Emiri Efendi, İstanbul'a gelince şehri karış karış dolaşiyor. Nerede bir çeşme, hamam, camii, medrese iliştiyse gözüne harap, bakımsız; alıyor eline kalemi ve fırçalayıcı bir şekilde yazı yazıyor vakıflara. Bu yazıların ismini *Vicdannâme* koyuyor. Bu yazılar sayesinde vakıfları harekete geçirerek birçok eseri tamir ettiriyor.

Ali Emiri Beyazıt'ta, Gedikpaşa Tiyatro Caddesinde, iki katlı bir ev almış İstanbul'a dönünce ve 10 sene kadar kitaplar kendi evinde kalmış. Şimdi bir han var bu evin yerinde. O ev vakıflara devrolmuş, vakıflar da satmış. Böylece yerine han yapılmış. Kültür Bakanlığı tarafından orada onun yaşadığını belirtir bir şey yapılması lazımdı. Bunun için valilikten izin aldık, plaket çakacaktık fakat plaketi bile çaktırmadılar.

Ali Emiri Efendi'nin dostları onu uyarıyor ve diyorlar ki: "Sık sık yangın çıkıyor. Çok değerli kitaplarınız var. Maazallah bir yangın olursa kitaplarınız te-

lef olur.” Ali Emirî iknâ oluyor. Kendisine bir yer arıyor ve dostlarına da “Bana bir medrese bulun” diye haber salıyor. Dostu olan Şeyhülislam Hayri Efendi özellikle çok ilgileniyor. Medreseleri, evkaftan da birkaç kişi ile birlikte beraber geziyorlar. Nihayet Millet Kütüphanesi'nin bulunduğu yerde, yani Feyziye Medresesi (Fezullah Efendi Medresesi)'nde karar kılıyorlar.

Erzurumlu Seyyit Mehmet Fezullah Efendi, meşhur bir zat. Vaniköy'ün kurucusu Vâni Mehmet Efendi'nin damadı aynı zamanda. Bu zât-ı muhterem Fezullah Efendi tarihte Edirne Vakası denilen olayda öldürülen şeyhülislam. Sultan II. Mustafa ve III. Ahmet talebeleri. Meş'um Edirne Vakası sırasında kendisi param parça edilmiş ve cesedi Tunca Nehri'ne atılmış. Çok kıymetli bir zat olan Fezullah Efendi birçok hayır eseri yaptırmış. Mesela Medine-i Münevvere'de bir Darü's-şifa yaptırmış. Şu an yerinde yellere esiyor. Vakfın geliri Medine Belediyesi'ne aktarılmış. Tıp medresesi işlevi gören bu kurumdan şu an bir şey kalmamış. Kur'an-ı Kerim öğretmek ve bu alanda ihtisas eğitimi vermek için Şam'da bir Darü'l-kurrâ yaptırmış. O da yok olmuş şu anda. Kendi memleketi olan Erzurum'a Kurşunlu Camii diye bir camii yaptırmış, bir medrese ve sıbyan mektebi de ihtiva eden bir külliyeyle birlikte. Asıl ismi Fevziye Camii ama kubbesi kurşunla kaplı olduğu için bu adla anılıyor. Daha sonra İstanbul'daki Darü'l-hadis binasını yaptırmış. Sebebi de karşısında Halil Paşa Camii'nin oluşu.³

Ali Emirî Efendi işte bu telkinlerle bu binayı görüyor ve beğeniyor. Çok güzel bir bina. İlginç de bir hikâyesi var binanın: İttihat ve Terakki döneminde İstanbul Belediyesi Şehremini olan tıp profesörü Cemil Topuzlu Paşa, ittihatçı olduğu için kolaylıkla Sultan Mehmet Reşat'tan yıkım kararı alarak bu binayı yıktırma işine giriyor. Sebebi de Halil Paşa'ya duyulan düşmanlık. 1701'de yapılan ve o zaman 200 yıllık olan o bina yıkılacak ve yer geniş bir meydan haline getirilerek orada bando mızıkâ çalınacak. Nitekim işçiler giriyor ve kazmalar, kürekler ellerinde yıkarlarken Fransız büyükelçisinin hanımını –sanat tarihi mezunu ve yapılarla çok ilgili bir hanım olan- Madam Bompard bu camiyi görüyor. Bu eser de klasik Osmanlı âsârının son örneklerinden biri. Hanımın ilgisini çekiyor ve ne oluyor diye sorduğunda öğren-

3 “Nakîbu'l-esrâf Şeyhülislam Erzurumlu Seyyid Mehmet Fezullah Efendi ve Feyziye Darü'l-hadisi Medresesi” adlı bir makale tarafımızdan 1983 yılında *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*'nde yayınlanmıştır. (Nisan 1983, s. 9-100).

diklerine çok üzülüyor. Zarif mermer işçiliği olan bu binayı çok beğeniyor. Kocasıyla beraber Sultan Reşat'ın huzuruna çıkıyorlar. Sultan Reşat da Fransız dostluğuna istinaden yıkımı iptal ediyor ve başka bir fermanla bina yıkılmaktan kurtuluyor. Bu hanım İstanbul Muhibler Cemiyeti diye bir cemiyet kuruyor. *İkdam* gazetesinde bu kayıtlar mevcut. 1909-1911 yıllarında bu binayı restore ettiriyor ve İstanbul Muhibler Cemiyeti'nin merkezi olarak kültürel faaliyetlerde kullanıyor. Bina I. Dünya Savaşı sonunda metruk kalıyor bir süre. Sonra Ali Emirî Efendi burayı beğeniyor ve kitaplarını buraya bağışlıyor. 1916 yılında da kütüphane haline getiriliyor. Ali Emirî Efendi'nin isteğiyle bu kütüphane Millet Kütüphanesi adıyla anılıyor.

Savaş yıllarında işgal komutanı, Ali Emirî'ye gelerek kütüphanesi karşılığında 30 bin altın teklif ederek diyor ki: "Fransa'da sana köşk verelim, kitaplarını da götürelim ve bu köşke koyalım. Senin emrine Bolulu açıklar verelim. (Türkler boğazlarına düşkündürler ya!) Sana yetiştirmek üzere gençler bulalım, yetiştirin, sonra da orada hizmete sokalım. Böylece bu kitaplardan bütün dünya istifade etsin". Ali Emirî öyle hiddetleniyor ki tercüman bile şaşkınlık içinde bakakalıyor. İşgal komutanına elindeki bastonu göstererek "Ben" demiş, "bu kitapları biriktirebilmek için peynir ekmek, zeytin ekmek yedim. Yeter ki milletimin evlatları okusun, yetişsin diye! Yemedim-içmedim bu kitaplara verdim. Biz Türkler misafirperveriz; biraz önce kahveni içtin. Şimdi yıkıl git karşımdan."

Kitaba böyle düşkün bir zat Ali Emirî Efendi. Mesela *Divan-ı Lügati't-Türk*'ü satın alış hikâyesi de bir hayli enteresan. *Divan-ı Lügati't-Türk*, Kaşgarlı Mahmut'un meşhur eseri. Tek nüsha dünyada. Neler yok ki *Divan-ı Lügati't-Türk*'te. Mesela kısa bir bilgi vereyim. Bir kere 24 tane Oğuz boyunun ismi var. Bu kitabın Ebul Kasım Abdullah Muktedî Bi-Emrullah'a takdim edildiğine dair kırmızı yazıyla bir yazı var. Sonra Uygur alfabesi var ve altında Arap alfabesi ile karşılaştırılması yapılıyor. Ayrıca 24 Oğuz boyunu zikrederken damgalarını da vermiş. Sonra Orta Asya menşeli Oğuz lehçesi ağırlıklı bir dünya dilleri haritası yer alıyor. Yeniden basılması lazım *Divan-ı Lügati't-Türk*'ün o tarzda. Paşa hanımı olan bir hanım kitapçı Burhan Bey'e gelerek muzdarip durumda olduğunu beyan etmiş ve bu nadir eseri 30 altına satmak istediğini bildirmiş. Burhan Bey el altından Ali Emirî'ye haber vermiş, Ali Emirî de kitabı ziyarete gitmiş ve 30 altın vererek maarife götürmüş. Maarif iki bin beş yüz kâğıt vermemiş. Bunun üzerine 30 tane sarı altın lira vererek kitabı sa-

tın almış. Kendisinde 10-15 altın lira varmış. Borç bulmuş kitabı alabilmek için. Hayli uğraşmış. Yıllarca peşinden koşmuş bu kitabın. Aldığı zaman hemen eve gidiyor ve dostu Kilisli Rifat Bilge'yi çağırıyor. Kilisli Rifat Bey *Divanı Lügatü't-Türk*'ü neşreden, âlim, fâzıl bir zattır. İki birlikte oturuyorlar ve kitabın tamam olup olmadığını anlamak için baştan sona okuyorlar. Sadece namaz kılmak ve bir şeyler atıştırmak için başından kalkıyorlar. Uykusuz 3 gün 3 gece geçirdiklerini söylüyor Ali Emirî Efendi. Yazma eserlerde sayfanın sonuna not düşülen kelimeyle diğer sayfanın ilk kelimesi aynıysa eser devam ediyor, eksik yok demektir. Ancak bunu o zamanlar yapmamışlar. Tabii kitap tamam mı, değil mi anlaşılıyor. Bunun için baştan aşağı okumaları lazım. Rifat Bey'in Arapça'sı çok iyi. Ali Emirî Efendi de iyi biliyor. Beraber okuyup mukabele yapıyorlar. Bitirdiklerinde tamam olduğu ortaya çıkınca Ali Emirî Efendi hemen gidiyor, abdest alıp iki rekât şükür namazı kıyor. Allah kendisine böyle bir kitapla kavuşmayı nasip ettiği için dua ediyor. Rifat Bey'in anlattığına göre bütün samimiyetiyle ona diyor ki: "Gel tapu dairesine gidelim". Rifat Bey, "ne yapacağız efendim tapu dairesinde" diyor. "Gedikpaşa'da iki katlı, ufak bir evim var, şükran olarak, emeğine karşılık onun bir katını sana bağışlayayım" diyor. Bunun üzerine Rifat Bey "aman efendim" diyor, "devletle oturun hanenizde. Fakirin dedemden kalma konağı var, o bize yetiyor da artıyor bile." "O zaman sana ne yapayım?" diye soruyor Ali Emirî. "Uygun görürseniz kitabın eşini fakire verin" diyor Rifat Bey de.

Ali Emirî Efendi'nin hizmetleri bunlarla bitmiyor. II. Meşrutiyet'ten hemen sonra ihtiyaç olmuş, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nın yazı ve yönetim kurulunda üyelik yapmış. Ayrıca Sadâret Arşivi'nde tasnif heyeti komisyon başkanlığı yapmış. Altı-yedi senede 50 bin evrak tasnif etmiş. 1924 senesinde vefat ediyor Ali Emirî Efendi. Hastalanınca dostları onu Fransız Hastanesi'ne kaldırıyor ve orada vefat ediyor. Tahirü'l Mevlevî, İbnü'l-Emin Mahmut Kemal Bey gibi birçokları ölümüne tarih düşürüyorlar. Ali Emirî Efendi Fatih Sultan Mehmet'i çok sevdiği için, cenazesi Fatih'ten kaldırılıyor ve caminin avlusu tamamen dolarak muazzam bir cemaat oluyor. Mezar taşını da hemşerisi olan Hattat Hâmit Ayaç [Âmidî Hâmid] hazırlamış. O zaman genç bir hattat kendisi. Kitabının altına *Âmidî* diye not düşmüş.

Siyasi sebepler yüzünden Ali Emirî'nin gazeteye gönderdiği makaleler yayımlanmayınca kendi cebinden harcaıyıp *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*'nı ve *Âmid-i Sevda Mecmuası*'nı neşrediyor. Bu dergilerde siyasî olarak

kendisine karşı olanlara tek tek cevap veriyor. Ali Emiri Efendi'den sonra tasnif komisyonunda çalışan birçok kişi olmuş. 1940'lardan yakın zamanlara kadar 20 bin-30 bin civarında vesika tasnif edilmiş. Ali Emirî ise bundan çok daha kısa bir sürede bundan daha fazla sayıda bir vesika tasnif etmiş. Bunlar Başbakanlık Arşivleri'nde Ali Emirî tasnifi olarak kayıtlı.

Ancak memleketimize birçok yönden büyük hizmetleri olan Ali Emirî Efendi'nin en büyük eseri, bence, Millet Kütüphanesi'dir. Yemeyip içmeyip dikkatle topladığı kitaplardan bir kültür hazinesi meydana getirmiş ve milletin evlatlarına bağışlamış. Hatta iki tane şiiri vardır biri kitap, diğeri de millet hakkında: Millet Gazeli ve Kitap Gazeli. Bu gazellerde açıklıyor kitap toplamasının sebebini ve diyor ki "sayemizde ismimizi, namımızı Akdeniz'e yürüten Barbaroslar, Turgut canlar⁴ yetişsin. Yine bu yazmalardan istifade ederek İbn-i Sinalar, Farabiler, Biruniler yetişsin." Ali Emirî'ye göre -ki ben de öyle düşünüyorum- Türk milleti bir silkinme, rönesans yapacaksa eğer, o işi bu yazmalarla yapacaktır.

Ali Emirî Efendi'nin vefatını size arz ettikten sonra şu noktaya geleyim. Ali Emirî Efendi'nin kabri kendi isteği üzerine Fatih Haziresi'ndedir. Fatih Camii'nde türbenin karşısındaki mezarlıkta, en son sıradaki 250 numaralı taş, Ali Emirî Efendi'ye aittir. Merak edeniniz olur da bu değerli insanı görüp bir Fatiha okuyayım dersiniz gidin, bu fakirin Fatihasına ilave edin, bir dua edin kendisine. İnşallah bizlere de bu feyizler geçer ve böyle himmet sahibi insanlar oluruz.

Bir de Millet Kütüphanesinin koleksiyonlarından bahsedeyim kısaca. Ali Emirî Efendi 100 bin ciltlik bir kütüphane kurmak istediği için kütüphane müdürü olur olmaz, vakıflardan tanıdıklarına, muhitine yazılar yazmış ve demiş ki, "Fatih ilçesinde ne kadar binası kaybolmuş vakıf eseri veya kütüphane varsa benim kütüphaneme gönderin." Bu sayede Fatih, Hekimoğlu Ali Paşa, Musa Carullah Efendi gibi önemli şahısların eserleri yeni oluşturulan bu kütüphaneye gelmiş. O kütüphanelerle birlikte Millet Kütüphanesi'nin kitap rakamı 30-40 bini bulmuş. Sonra 1962 senesinde Millet Kütüphanesi'nin halk kütüphaneleri merkezi olma durumu doğunca kütüphaneye sonradan ilave edilen yazmalar, matbu Osmanlıca eserler, Arapça ve Farsça eserler Süleymaniye'ye devredilmiş Bizde de sadece Ali Emirî'nin kendi özel kolek-

4 Turgut gibiler.

siyonu olan Şeyhülislam Feyzullah Efendi koleksiyonu kalmış. Feyzullah Efendi koleksiyonu çok zengin bir koleksiyon, terekesinden çıkan kitaplar var içinde. Bir âlim tarafından derlenmiş olduğu için çok değerli kitaplar bunlar. Fatih Sultan Mehmet'in ders okuduğu Matematik kitabı var mesela. Öklit geometrisinin Arapça'dan Arapça'ya şerhi. Milyarlar değerinde bir kitap bence. Paha biçilemez. Fatih atölyelerinde Gıyaseddin Nakkaş ve talebeleri tarafından tezhip edilmiş, nefis bir tezhibi var. 500 kûsur sene geçtiği halde tezhipteki mürekkep kâğıda geçmemiş, kâğıttaki yazı da tezhibe. Nasıl bir teknikle hazırlandığını buradan çıkarmak lazım. Dönemine göre bir teknoloji harikası. Nefis ciltleri var bu kitapların aynı zamanda. Tefsirler, risaleler, minyatür kitapları gibi başka değerli kitaplar da var. Mesela *Kitabü'l-Eğani* var. Bu kitap Ebu'l-Ferec-i İsfehani'nin meşhur musiki ansiklopedisi. Ünlü İslam musikîşinasları ve eserleri hakkında bilgi veren bir kitap. İki cildi var bizde ve eserin baş tarafları minyatürlü. Bu minyatürler Fransa'da derece aldı. Resimleri çekildi ve klasik minyatürler sergisinde sergilendi. Mesela yine Feyzullah Efendi'nin kitapları içerisinde *Kitabü'n-Nebatat ve'l-Hayvanat* var. Bu bitki ve hayvan ansiklopedisi tam 63 ciltten oluşuyor. Her cildi 300-500 varak, yani 600-1000 sayfa. 700-800 sene önce Endülüs'te yazılmış. Mesela bu eser. Fuat Sezgin Bey'in himmetiyle Almanya'da basıldı. Bir enstitü vasıtasıyla dünyaya dağılan nüshalarını toplamışlar.

Romalı Senatör Seneca, "Tarih, zamanların müşahidi, hakikatin ışığı, hâlin hikâyesi, istikbalin kâşifidir" diyor. Biz tarihimizi bilmezsek dışarıdan bunu temcit pilavı gibi önümüze sürerler. Şu vakıa, şu olay, bu durum diye diretirler. Bizim bugünkü halimiz bu. Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim. Sorularınızı beklerim, buyurun.

Şu anda kütüphanedeki eserler herhalde Fatih'te değil de Beyazıt'ta değil mi?

Evet, onu söylemedim değil mi? Zelzele sebebiyle tahrip oldu bina. Kütüphanenin bütün yazmalarını Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne götürdük. Bizim Millet Kütüphanesi'nin tamamı Beyazıt'ta, ayrı bir bölüm halinde. Kütüpha-

nenin fişleri, memurları, müdürü de orada. En üst katta araştırma yeri var. Oradan Millet Kütüphanesi'nin eserlerine ulaşabilirsiniz. Kütüphane hizmette şu anda.

[Ali Emirî Efendi'yi resmeden bir tablonun diasını göstererek] Bu, üstadımız Ali Emirî Efendi. Hiç resim çektirmemiş hayatı boyunca. İlk portresini de siyah-beyaz olarak Süheyl Ünver Bey yapmış. Kütahya ressamı meşhur Yakup Bey de o resme bakarak renkli bir portresini yapmış. Yakup Bey bize hediye getirdi bunu. Resmi ilk defa ben, Yakup Bey resmi kütüphaneye bağışladığı için izin alarak, *TDV İslam Ansiklopedisi*'nde Ali Emirî hakkında yazdığım makalede kullandım.

Kitapların kataloglarını kim yaptı acaba?

Eski hoca efendiler yapmışlar. *Amasya Tarihi* müellifi Hüseyin Hüsametdin Efendi'nin de görev aldığı bir komisyon tarafından yapılmıştır. Mesela Tahiru'l Mevlevî bir tanesi, Suud-ı Mevlevî. Ebu's Suud'un torunu. Ali Emirî'nin zamanında çok değerli şahsiyetler var. Güvenilir kayıtlar yapmışlar. Tabii biz de bir katalog hazırladık. Şu anda Yıldız Sarayı'nda basılıyor ama benimki sadece Türkçe eserleri kapsıyor.

Ben müsaade ederseniz bir şey daha eklemek istiyorum. Mümkünse ve Nevzat [Kaya] Beyin de vakti varsa bu eski eserlerle ilgili bir ders versin kardeşlerimize. Sohbet yapsın gençlerle. Bir yazma eser nasıl tespit edilir, nasıl bilinir, başı sonu yoksa hangi eserlere bakılarak bulunur? Bunların tespiti bir polisiye roman gibidir. Böyle bir sohbet çok faydalı olur.

Eserlerin CD'ye kopyalanması ile ilgili de bir şeyler söylemek isterim. Mesela Anadolu'dan birçok öğretim üyesi geliyor, bu kütüphanelerden yazma eser temini için. Hâlbuki bu işler sanal ortama taşınmış olsa işleyiş çok daha kolay olurdu. Mesela telif alınacaksa kredi kartı usulü getirilebilir. İnternet vasıtasıyla dünyanın herhangi bir yerinden bir talep geldiğinde, uygun görülecek eserlerin CD çekimleri, araştırmacılara ilgili sitelerden belli ücret mukabili sunulabilir.

Ali Emirî'nin kendi uğraştığı özel bir çalışması, eseri var mı?

Tabii, vaktinizi fazla almak istemediğim için ben burada bahsetmedim. Ama bir hayli var; bende listesi mevcut. Mesela *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mec-*

muası ve *Âmid-i Sevda* dergilerini çıkarmış. Gerek buralarda gerekse diğer bazı gazetelerde birçok makalesi yayımlanmış. *Tezkire-i Şuarâ-yı Âmid* isimli ufak bir eseri var. 1334'te yayımlanmış *Ezhâr-ı Hakikat* ve *Osmanlı Vilâyât-ı Şarkıyyesi*⁵ adlı kitapları ile yazma halinde bir tane divanı var kendisinin, üç cilt halinde. İçinde Arapça, Farsça, Türkçe şiirler var.

Çalışıldı mı onlar?

Hepsi çalışılmadı da, seçmeler yapıldı.

Farsça olanlar mesela.

Sanmıyorum, çalışılmadı. Sonra *Mardin Mülûk-ı Artukiyye Tarihi* diye bir kitabı var. Yazmış ve kendi imkanlarıyla basmış. Artuklu devleti zamanındaki Türkmenleri inceliyor. Kendisi Türkmen'dir Ali Emirî'nin. Bu kitap neşredildi Latin harfleriyle. İşkodra şairleriyle ilgili derleme bir kitabı var. *İşkodra Şairleri* adıyla o da neşredildi. *Yanya Şairleri* diye bir kitabı var ama o kayıp. *Nevâdir-i Eslaf* diye bir kitabı var. Neşredilmedi. Bir de dergilerde çıkmış Fatih Sultan Mehmet'in şiirlerine yazılmış tahmisler var. Malumunuz tahmis, beşleme demektir. Şair bir kıtasını alıyor onun üstüne ilaveyle, nazire yazıyor. Böyle bir mecmua var. Çeşitli şairlerin Fatih'in divanına yazdığı tahmisleri toplamış. Ali Emiri Efendi bu dergilerdeki şiirlerden derleme bir kitap çıkarmış. Bir de neşrine himmet ettiği kitaplar var. Mesela Lütü Paşa'nın *Âsâfnâmesi*'ni ilk defa yazma iken matbu halinde neşreden Ali Emirî'dir. Masrafını da kendisi karşılamış. Lütü Paşa'nın *Âsâfnâmesi* meşhurdur; padişahlara nasihatler vardır içinde, devlet idaresi ile ilgili. Burada 28 sayfalık bir biyografisi var yanımda, benim hazırladığım. Neşrini düşünüyorum Allah nasip ederse. Eserlerinin listesi var burada. 32 tane eseri var. Kaç adet yazma, kaç adet matbu eseri olduğu da var burada. Bazı kayıp eserleri de var yalnız. Kütüphaneye intikal etmemiş, varlığından kendisinin bahsi vasıtasıyla haberdar olduğumuz eserler. Bir de Ali Emirî -tabiri caizse- çok malumat-furuş bir şahıs. Mesela Karababa Kiraathanesi diye bir kiraathane varmış Divan yolunda, oraya gelirmiş. Bütün herkes soru sorarmış, o da sorulara kafadan cevap verirmiş. Hatta Kilisli Rifat'ın aktardığı, Ali Emirî ile ilgili bir hikâyesi var. Kilisli Rifat, Ali Emirî'ye diyor ki: "Üstadım, ben Sultan Ahmet'te hamamları gezerken, düzenli bir kitabe gördüm. Altın-

5 Latin harfleri ile basılmış.

da Hüdayi ismi vardı. Aziz hazretleri nasıl hamama da bir kitabe söyler". Urefâ hamama kitabe yazmaz diye kabul ediliyor çünkü. Onun üzerine Ali Emirî gülererek, "Rifat pek gerisin" diyor ve ekliyor: "Üç tane Hüdayi vardır tarihimizde. Edirneli Hüdayi, Manısalı Hüdayi ve Aziz Hüdayi hazretleri. O senin söylediğın Edirneli Hüdayi'ye aittir."

Çok teşekkür ederiz Hocam.

Biz teşekkür ederiz.

Mehmet Bey hocamız, üstadımız, çok seçkin hatırı sayılır bir kütüphanesini vakfımıza hediye buyurdular. Biz de o kütüphane için vakfımızda bir Mehmet Tayşi Kitaplığı oluşturduk. Kütüphane müdürümüz Murat Bey de katalogunu çıkardı. Mehmet Bey ile başlatmış olduğumuz bu kütüphaneler ile ilgili konuşmaları başka konularımızla devam ettireceğiz. Tekrar çok teşekkür ediyor, Allah'tan sıhhat ve afiyet diliyoruz.

Bize en güzel dua.

Yazma Eserler Diyarı: Süleymaniye Kütüphanesi Tarihi ve İçerisinde Bulunan Değerli Yazmalar

Nevzat KAYA*

Böyle bir dinleyicinin karşısında Süleymaniye Kütüphanesi'nden bahsetmek malum-ı ilam olur, çünkü hepiniz Süleymaniye'yi biliyorsunuz. Benim söyleyeceklerim anlatacaklarım size bir tekrardan ibarettir. Onun için biraz sabrınızı taşıracam şimdiden özür dilerim.

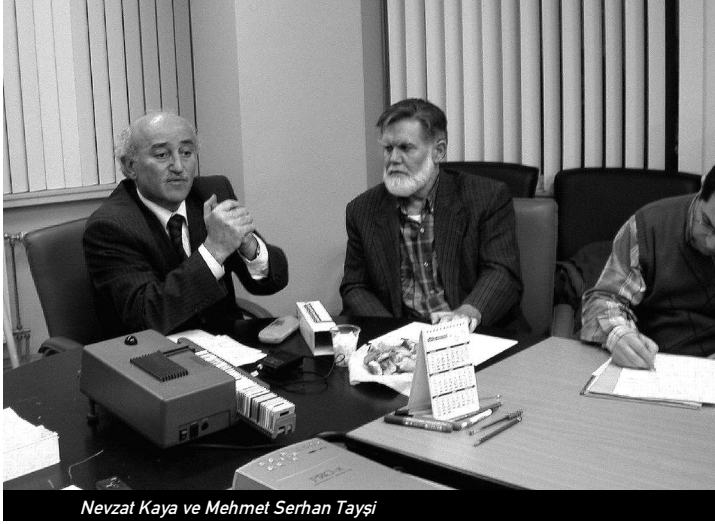
Osmanlılarda kütüphaneler dergâhta, tekkede, camilerin içlerinde, medresede veya muallimhane gibi yerlerde kuruluyor. İlk müstakil kütüphane, Köprülü Kütüphanesi olarak 1666 yılında devreye giriyor. Daha sonra Ragıp Paşa, Atıf Efendi, Murat Molla gibi kütüphaneler oluşturuluyor. Süleymaniye Kütüphanesi'nin şu anda hizmet verdiği bina, kütüphane olarak değil medrese olarak yapılmış bir binadır. 1915-1920 tarihleri arasında birtakım vakıf kütüphanelerinin vakıfları kendi binalarını koruyamayacak duruma gelince o günkü ileri gelenler İstanbul'da çeşitli yerlerde kurulmuş olan vakıf kütüphanelerini Yavuz Selim Camii'nin yanındaki bir medreseye taşımaya karar veriyorlar. Dört beş tane vakıf kütüphanesi oraya taşınıyor. Sonradan vazgeçiliyor bu uygulamadan ve 1918 yılında Süleymaniye'nin ikinci medresesine getirilmeye başlanıyor. Birinci medrese yani idarenin karşısında bulunan medrese ise birtakım insanlara kiraya veriliyor; yani ev ola-

* Süleymaniye Kütüphanesi eski müdürü.

rak kullanılıyor. Daha sonra Ankara Etnografya Müzesi'nin ilk çalışmaları o binada yapılıyor. Birtakım müzelik eşya burada toplanıyor. Sonrasında o müzelik eşya Ankara'ya gidiyor ve orası da kütüphane olarak kullanılmaya başlıyor. Şimdiye kadar bu iki medrese binasının içerisinde toplanan koleksiyon sayısı, sonradan gelen bağışlarla birlikte 117. Fakat bunların büyük bir kısmı, biraz evvel söylediğim gibi, İstanbul'un çeşitli yerlerinde kurulan vakıf kütüphanelerinden geliyor. Anadolu'dan gelenler çok az. Mesela Muğla, Erzincan, Yozgat gibi vakıf kütüphanelerinden gelenler var. Sayıyı 117 olarak verdim; fakat belirgin olarak 114 tane koleksiyon var. Çünkü bunların içerisinde yeni eserler var. Biz bunları koleksiyon olarak görmüyoruz. Süleymaniye Kütüphanesi açısından bakarsanız Fatih'in kitaplığıyla birlikte bir depo yeni basılmış Türkçe eser de var. Bu 114 kütüphanenin içerisinde, kütüphanecilik bakımından işlemleri yapılmış en mükemmel kütüphane Yahya Efendi dergâhından gelen kitapların oluşturduğu Dergâh Kütüphanesi'dir. Bu koleksiyonların içerisinde yine Asya'dan gelen Müslüman Türkün bin yıllık fikir ürünü var. Hicri 1038 yılından bu yana Asya'da bulunan insanların düşüncelerini yansıtan eserlerin yüzde doksanı Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. Dünyanın diğer yerlerinde bulunan kitaplardan biz de olmayanlar var ama bizde olmayıp da dışarıda olanlar çok az.

Kendi devrinin sanat özelliklerini taşıyan tezhip sanatı, hat sanatı, cilt sanatı, ebru sanatı gibi sanatlar da kütüphanedeki bu kitapların içerisinde barınıyor. Süleymaniye Kütüphanesi okuyucusunun yarısı yabancı, yarısı da Türk'tür. Yabancı okuyucuların kütüphanede çalışabilmeleri özel izne tabidir. Kendi memleketlerinden gelmeden önce Türk Konsolosluğu'na müracaat ederler. Türk Konsolosluğu, Dışişleri Bakanlığına yazar; Dışişleri de, İçişleri ve Kültür Bakanlığına bildirir ve izin bu şekilde çıkar. İzin bir örneği Süleymaniye Kütüphanesi'ne gelir. Bir tanesi de müracaat eden şahsa gider. Şahıs izninde belirtilmiş olan zamanda kütüphaneye gelir. Biz de ona bir yazı yazarız ve böylece polisten oturma izni alarak kütüphanemizde çalışmaya başlar. Yerli okuyucu için ise böyle bir izne gerek yoktur.

Süleymaniye Kütüphanesi'ne kitap girişi hâlâ devam etmektedir. Bu üç şekilde oluyor. İlk olarak şahsî olarak kitap koleksiyonu bağışlayan oluyor. Biz şahıs adına kitapları alıyor, işlemlerini bitiriyor ve onun adına bir bölüm açıyoruz. İkinci bir grup tek tek bağışlar veya satın aldığımız kitaplardan oluşu-

Nevzat Kaya ve Mehmet Serhan Tayşi

yor. Bunlar da yazmalar ve eski harfte basmalar olarak her gün birer ikiye artarak, iki bölüm halinde devam ediyor. Bunun dışında bir canlı bölüm daha var: Yabancı diller bölümü. Bizim kütüphanemizden istifade etmiş olan ilim adamları kitaplarını bastıracakları zaman bizden izin alır ve öyle bastırırlar. Zaten mikrofilm formu doldurulduğu zaman, bizden izin almadan eserin bastırılmasının yasak olduğu belirtiliyor. Bu şekilde kitap baskıdan çıktıktan sonra bize birkaç nüsha gönderilir. Onlardan oluşan bir yabancı diller koleksiyonu var. Okuma salonunda bin cildi aşmış bir koleksiyon var. Bu, çok önemli bir koleksiyon. 100-150 seneden bu yana bizim kültürümüze ait Avrupa'da çıkmış olan makaleleri Fuat Sezgin Bey konu bütünlüğünü sağlamak suretiyle tıpkı basımlarını yaptı ve böyle bir koleksiyon meydana getirdi.

Bir insanın bilime ulaşabilmesi için birkaç yol var. Bunlardan bir tanesi kütüphanelerin girişinde bulunan fişleri kullanmak. İkincisi ise katalog kullanmak. Kataloglar kitap veya müellifler hakkında bilgi veren kitaplardır. Her katalog size altı ay kazandırır. Üçüncüsü bilen birisine sormak. Onun için kataloglardan bir iki nebze bahsedeyim diye düşündüm.

Biliyorsunuz İslam dünyasında katalog çalışmaları ilk defa İbn Nedim'le başlıyor. İbn Nedim h. 385/m. 995 yılında vefat etmiş. Kendisi varrakmış. Varrak o devirde kitap istinsah eden ve satan, kitap işleriyle uğraşan insan-

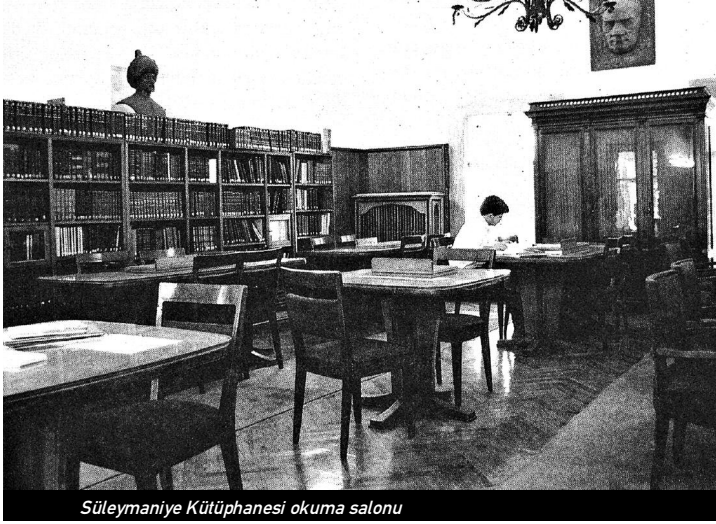

Süleymaniye Kütüphanesi

lara verilen isim. Bu İbn Nedim *Fihristü'l-kütüb*, *Fihristü'l-ulum* veya *Fihristü'l-ulema* diye bilinen, h. 377'de bitirdiği bir yazma eser hazırlıyor. Eserde kitabın adı, müellifi, konusu veriliyor. Bu eser Gustav Flügel tarafından 1850 yılında çalışılmaya başlanıyor. Flügel 1870'de vefat ettikten sonra Mülter onun çalışmasını Leibzik'te bitiriyor ve neşrediyor. 1928 yılında bu konuda bir araştırma yapan Helmuth Richter, Viyana 40-33 numara ve Viyana 34 numaralı yazmaların Köprülü Kütüphanesi'nin 1134 numaralı yazmasından istinsah edildiğini tespit etmiş. Köprülü'nün kütüphanesinde bulunan yazma da Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa bölümünün 1934 numaralı yazmasından istinsah edilmiş.

Biliyorsunuz Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-zünun*'u var. İki cilt. Sonradan zeyl yapılıyor ona. Kitap isimlerine göre dizili bir eser. Katip Çelebi'nin o devre göre çok önemli bir özelliği daha var. Kitapların baş taraflarından bir satır kaydediyor. Kütüphanecilik yönünden fevkalade önemli Katip Çelebi'nin *Keşfü'z-zünun*'u.

Bir yazma kitabı tespit edebilmek için biz günlerce uğraşırız. Kitapta müellifinin ismi belirtilmemişse, kime ait olduğunu tespit etmek çok zordur. Kitabın baş tarafı elimizdeyse Katip Çelebi'ye dönüyoruz ve tespit edebiliyoruz. Sonra Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri*, Şevket Süreyya'nın

Sicill-i Osmanî'si var. Daha ziyade biyografi ağırlıklı bir kitap. Taşköprülüzade'nin *Şakayık-ı numaniye*'si var. Sonra *Şakayık-ı numaniye* zeylleri var. *Şakayık-ı numaniye* Arapça bir eserdir. Ahmet Suphi Fırat, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi matbaasında basılan bir neşrini yaptı. Mecdi Mehmet Efendi'nin hazırladığı bir zeyl var; ikinci zeyl Nevzade Atai'nin. Sonra Şeyhî Mehmet Efendi üç cilt halinde bir zeyl hazırlamış. Bir diğer zeyl de Fındıklılı İsmet Efendi'ye ait. Sonra Devr-i Hamidî katalogları var. Süleymaniye Kütüphanesi'nin şu andaki eserlerinin dünya üzerinde kullanıldığı kataloglar olan Devr-i Hamidî katalogları, Abdülhamit zamanında yayımlanıyor. 1300 ve 1312 tarihleri arasında 64 tane kütüphanenin 44 cilt içerisinde fihristi hazırlanıp basılıyor. Sonra bildiğiniz gibi *Kamusu'l-alam* var yine müellif ve kitaplarından bahseden.

Yeni harflilere dönersek... *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazmalar Kataloğu*, *Tarih Coğrafya Yazmalar Kataloğu*, *Hamseler Kataloğu*, *Divanlar Kataloğu* var. Bunlar Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut. Köprülü Kütüphanesi'nin katalogunu bir kenara koyarsak, şimdiye kadar Latin harfli olarak çıkmış katalogların en mükemmeli Prof. Ahmet Ateş Bey'in *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler Kataloğu* adlı çalışmasıdır. Fehmi Ethem Karatay da Topkapı Sarayı'nın yedi ciltlik katalogunu hazırladı. Dört cildi Arapça, iki cildi Türkçe ve bir cildi de Farsça. Sonra iki cilt olarak *İstanbul*

Süleymaniye Kütüphanesi kart katalogları bölümü

Üniversitesi Kütüphanesi'nin Basmalar Kataloğu'nu ve Türkçe Basmalar Kataloğu'nu hazırladı. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Basmalar Kataloğu'nu ve Arapça Yazmalar Kataloğu'nu hazırladı. Bunun dışında Özege katalogları var: Bir eserin nerede ve hangi tarihte basıldığını, kaç baskısı olduğunu Özege'den öğreniyoruz. Özege'nin iki katalogu var. Birisi Atatürk Üniversitesi'ne bağışladığı kitapların katalogu, diğeri Arap harfli Türkçe matbu eserler katalogu.

Abdülbaki Gölpınarlı'nın Mevlana Müzesi'nin katalogları var. Belediye Kütüphanesi'ne ait, Nail Bayraktar'ın çıkardığı kataloğlar var.

Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'nin katalogları var. Ali Rıza Karabulut tarafından çıkarıldı. İzmir Milli Kütüphane'nin katalogları çıktı. Bunun yanı sıra Kültür Bakanlığının çıkardığı Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu var.

Fatih Sultan Mehmet Han Manisa'da şehzade iken birtakım kitaplar toplamış. Edirne'ye sultan olarak gidince orada da kitaplarını çoğaltmış. İstanbul'un fethinden sonra Topkapı Sarayı'nın içerisinde bir kütüphane kurmuş. Bir millet kültürüyle, ilmiyle beraber sanat faaliyetlerini pekiştirmeye ayakta uzun müddet kalamaz. Sanat çok önemli; çünkü fikirlerini birleştiren, pekiştiren ve bizi birbirimize bağlayan, bizi hassas ruhlu yapan şey sanattır. Fatih bunu bildiği için sarayın alt katında atölyeler kurduruyor. Fatih'te medreseler kuruyor. Her medreseye bir kütüphane; her kütüphanenin başına da bir hafız-ı kütüb tayin ediyor. II. Bayezit daha verimli olur düşüncesiyle kitapları Fatih Camii'nin içerisine getiriyor. Kitaplar caminin içerisinde hizmete devam ediyor. Daha sonra I. Mahmut devrinde Fatih Camii'nin kible duvarının önündeki bina yapılıyor ve kitaplar oraya naklediliyor. Daha sonra Fatih'in kitapları Süleymaniye Kütüphanesi'ne getiriliyor. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan 114 koleksiyonun içerisinde en çok kitaba sahip olan kütüphane Fatih'in kütüphanesidir.

Kitaplar nasıl oluyor da böyle düzgün yazılıyordu? Biraz da bu konudan bahsedeyim isterseniz. Mukavva yoktu o zaman. Üç, dört tane kâğıt üst üste yapıştırılıyor; kalın, mukavva elde ediliyor. Müstensih kitapta yazma işlemine

geçmeden önce, sahife düzenini, satır nizamını tanzim eden bir kalıp hazırlıyor. Mukavva üzerine düzenlenen bu kalıpta her satırın üstünden bir ip geçiriliyor ve sonra yazılacak kâğıt bunun üzerine konulup sert bir cisimle üzerinden geçildiği zaman, ipliklerin çizgileri kâğıdın üzerinde kalıyor ve böylece yazmaya başlanıyordu. Bir kitap hazırlanırken kitabın kâğıdını hazırlayan birisi, kâğıdı terbiye eden bir başkası, çizgilerini çizen, biraz evvel anlattığım gibi bir başkası, aherleyen bir başkası, yazıyı yazan bir başkası, tezhibi yapan bir başkası, şirazeyi ören bir başkası, cildi yapan bir başkasıydı.

Malumunuz, Kaşgarlı Mahmut'un *Divan-ı lügati't-Türk*'ü tek nüsha olarak Mehmet Bey'in kütüphanesinde bulunuyor. Bundan kültür olarak bizim haberimizin olması lazım. Yusuf Has Hacib'in kitabından haberimizin olması lazım. Dede Korkut hikâyelerinin anlatıldığı eser, Yunus'un Divanı keza çok eski eserler. XIV. yüzyılda Aşıkpaşa'nın *Garıpname*'si var. Ahmedî var yine aynı yüzyıla ait. Bizim kültürümüze ait olup XIV. yüzyıl veya daha öncesinden gelen kitaplar, Kur'an-ı Kerim ve tefsirlerini bir kenara koyarsak parmakla sayılacak kadar az. Aşıkpaşa'nın kitabı çok önemli. Anadolu hem fikir bakımından, hem de coğrafi bakımdan ayrılıkların, anaşinin kol gezdiği bir devrini yaşıyor. Moğol istilasının yaşandığı bir dönemde Aşıkpaşa bu kitapta birlik ve beraberliğe davet ediyor. Kitabın her sayfasında İslamî bilgilerin yanı sıra pedagoji, psikoloji, tarih var.

Bu kütüphanede bulunan yazma eserlerin sayısı ne kadar acaba?

Süleymaniye'de 80 bin yazma var. Fakat risaleleri de düşünürseniz bu rakam 100 bini geçer. Bunun dışında toplam olarak İstanbul'da Kültür Bakanlığı'na bağlı müesseselerde 120 bin yazma eser var.

Topkapı dâhil mi acaba bu rakama?

Evet. Türkiye'yi düşünürseniz bu rakam 350 bin.

Nüsha tekrarları dâhil mi?

Evet. Süleymaniye'yle ilgili bir iki şey daha eklemek istiyorum. Hiç biriniz şu an Süleymaniye'yi gezmiş sayılmazsınız. Anlattıklarımın sonra yarın Süleymaniye'yi tekrar gezin. Süleymaniye'yi bir şahsın gezebilmesi için öncelikle girişini bugünkü Darü'z-ziyafe'nin olduğu kapıdan yapmak lazım. Ana kapı orasıdır. Ewela camii bahçesinin ana giriş kapısında bir müddet bek-

leyip taç kapıyı temaşa etmek, sonra son cemaat mahalline geçmek lazım, daha sonra içeriye girmeye gelir sıra. Ardından dışarıya çıkıp kenarlarda dolaşacaksınız. Daha sonra türbeye geleceksiniz. Mimar Sinan'ın türbesini ziyaret edeceksiniz. Süleymaniye Kütüphanesi, Birinci ve ikinci medrese, mekteb-i sıbyan, tıp medresesi, şu anda Süleymaniye Doğumevi'nin bulunduğu yer, darü't-tıb'a... Hepsi Süleymaniye Külliyesi'nin cüzleri.

Darü'z-ziyafe ve darü't-tıb'ının alt tarafında, yani külliyenin Vefa'ya dönük olan yerlerinde de kervansaray var. Gelenler üç günden fazla kalamıyor kervansarayda. Sinan'ın Süleymaniye Külliyesi dünyada çevreye uyumlu binaların önde gelenlerinden birisidir. Bu özelliği bakımından da dünya çapında bir eser. Haliç tarafında bulunan 3. ve 4. medreselerin arazisi eğik, bayır bir arazidir. Sinan tahminen 4x4 m. ebadında bir oda yapıyor. Üzerini kubbe ile örtüyor. İki basamak aşağıya iniyor bir kubbe daha yapıyor. Bu böyle devam ediyor. Yani medresenin üst tarafındaki odanın tabanı ile Haliç'e taraf olan, alt taraftaki odanın tavanı aynı seviyede. Toprağı tamamen düzleştirip bina yapmamış Sinan. Binayı toprağa, araziye uydurmuş. Dolayısıyla çok önemli bir çevre mühendisliği var burada.

Sinan kabrinin burada olmasını istedi. Hâlbuki Kanuni'nin türbesi, etrafında bulunan şimdiki mezarların bulunduğu yer boştu. Sinan Kanuni'ye "Sultanım bana bir mezar yeri verersen türbemi buraya yapayım" demiş olsaydı Kanuni hayır demeyecekti. Ama o burayı tercih etti. Niçin? Çünkü o zamanın insanının zihniyetiyle zamanımızın zihniyeti birbirine uymuyor. Bin varaklık eseri meydana getiren müellifin, eserin içerisinde müellifin adının geçtiği yer ve kapladığı alanın eserin büyüklüğüne göre oranı ne ise böyle büyük bir külliye inşa eden mimarın yaptığı binalarla, mimarın imzası ölçüsündeki kabrinin bulunduğu yerin mimarî esere göre oranı aynı. Eseri yapan insandaki zihniyetle mimardaki zihniyet aynı. İkisi de "biz yokuz eserimiz var. Onlara bakın" der gibi.

Bizim bir kitap hastanemiz var. 1950 yılında kuruluyor Süleymaniye Kütüphanesi'nde. Zamanla kitaplarımız hastalanıyor, yok oluyor. Onun için böyle bir servis kurulmuş. Biz bu servisi bir merkez haline getirdik. Burada kitapların niye yok olduğuna dair bir taraftan araştırma yapılıyor, bir taraftan da tamir işleri devam ediyor.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde 1950'de kurulmuş bir mikrofilm servisi var. Yazma kitaplar fotokopiye koyulmuyor. Fotokopiye koymak kitaba çok zarar

verdiği için kütüphane mikrofilmle hizmet veriyor. Mikrofilm ise çok pahalı bir sistem. Bundan üç sene evveline kadar hizmet mikrofilmle devam ediyordu. Fakat bu abd-i acizin gayretleri ve yavaş yavaş, birilerinin de himmetiyle, bir kameralı çekimhane meydana getirdim. Şimdi dijital kameralarla çekim yapıyoruz. İki tip dijital kamerayla çalışıyoruz. Birisi Almanya'da, bu iş için özel olarak üretilmiş kameralar. Bunların fiyatı 40 bin Euro. Diğer çalıştığımız kamera ise bu abd-i azizin çeşitli parçaları bir araya getirerek ürettiği bir kamera. Bu bize 5000 Dolara mal oldu. Üç tane benim oluşturduğum kameralardan, üç tane de Evyap'ın gayretleriyle orijinal kameralardan alındı. Burada çalışma devam ediyor. Bir günde 14 bin poz çekiliyor.

1950'den zamanımıza kadar mikrofilm çekiyoruz, arşiv yapıyoruz. 5000 kùsur mikrofilm var Süleymaniye'de şu anda. 50 yılda 5000 kitap çekilmiş. Yani sistemle biz iki buçuk yılda 9000 kitabı bilgisayar ortamına almayı başardık. Bu sistemi başka yerlere de öğrettik. Amasya, Kastamonu, Edirne bizim çabalarımızla aynı sistemle tanıştı. Oralardan gönderilen görevliye sistemi öğrettik. Müsteşarımız Sayın Mustafa İsen'in yardımlarıyla eserlerin bulunduğu illerin valilikleri devreye girdi. Dijital kameraların masraflarını onlar karşıladı. Şimdi aynı sistem oralarda da başladı. Erzurum ve Bursa'da da çok kısa bir zaman içinde bu sistemi devreye sokuyoruz. Çorum ve Kayseri'de de yakında devreye girecek. Böylelikle devam edersek 4 yıl içerisinde Türkiye'de bulunan yazmaların tamamı bilgisayar ortamına aktarılmış olacak. Bu eserlerin her biri Süleymaniye Kütüphanesi'nde depolanıyor. Dolayısıyla bu iş bittiğinde Türkiye'de bulunan yazmaların tamamına Süleymaniye Kütüphanesi'nden erişmiş olacaksınız.

Geçenlerde Osmanlı tarihi çalışan bilim adamlarının üye olduğu bir e-mail listesinde bir haber vardı. Yeni bir kanun ya da yasa düzenlemesine göre Türkiye'deki yazma kütüphaneleri Süleymaniye bir merkez, Konya da bir merkez olmak üzere ikiye ayrılıyormuş. Başvurular da artık Dışişleri Bakanlığına başvurmadan direkt kütüphanelere başvurularak yapılacaktı. Böyle bir kolaylığın sağlandığı söyleniyor. Bu doğru mu?

Doğru. Yeni bir karar alındı. Çünkü artık devletimizin aleyhine bir propandaya sebep oluyordu bu sistem. Bir İngilizin veya bir Japonun burada çalışabilmesi için buraya gelmeden üç dört ay evvel müracaat etmesi lazım geliyordu. Şimdi onu kaldırdılar. Yalnız kanun çıktı, yönetmelik henüz yok. De-

niyor ki, araştırmacı gelmeden evvel Süleymaniye Kütüphanesi'ne e-mail atacak, faks çekecek veya mektup gönderecek. Diyelim ki, Süleymaniye Kütüphanesi'ne Japonya'dan birisi müracaat etti. Benim buna evet veya hayır diyebilmem için o kişiyi tanımam lazım. Burada iki şık var. Dünyanın neresinden olursa olsun bir şahıs Süleymaniye'de çalışmak için geldiğinde gelecek Süleymaniye Kütüphanesi'nin müdürüne müracaatta bulunacak ve izin alacak. Biz de onun fotoğrafını ve pasaportunun fotokopisini alacağız; onunu için bir dosya oluşturacağız ve çalışmasına izin vereceğiz. İkinci şık ise yine aynı şeyi yapmakla birlikte bir de yazı yazarak kişiyi oturma izni alması için polise göndereceğiz. Bu bence daha güvenli.

Herhangi bir güvenlik sistemi var mı kütüphanede?

En iyi güvenlik sistemi, iyi yetişmiş insan. Güvenlik sistemleri de bir yerde yetersiz kalıyor. Bizde yangın sistemi yok ama 22 yıldır Süleymaniye'deyim, benim depomun bir tanesinde sigara içilmemiştir. Deponun önünde bir zamanlar sigara içiliyordu son beş-altı yıldır onları da kaldırdık. Burada yangın neden çıkar? Elektrikten veya sigaradan. Üçüncü bir şey de patlayıcıdır, kütüphanede patlayıcı madde olmadığına göre iki seçenek var. Sigara ihtimalini tamamen ortadan kaldırdık. Elektrığın önüne geçmenin ise imkânı yok. Kabloları duvarların içerisinden, sıva altından veya galvaniz boruların içerisinden de götürseniz, elektrik yangın çıkarabiliyor. O halde yapılacak iş nedir? Yazma depolarından elektriği tamamen dışarı çıkarmak. Beş altı yıl evvel bizim mühendislerimize bu yazmaların bulunduğu yerden hem kalorifer peteklerini, hem de elektrik tesisatını dışarıya atıp atamayacağımızı sordum. Onlar da bunun mümkün olmadığını söylediler. Bundan bir-iki yıl sonra Japonya'ya gittim. Tokyo Üniversitesi'nin Tarih Enstitüsü'nde kıymetli bir depoları varmış, beni oraya götürdüler. Orada gördüm ki elektriği kablo ile dışarıdan içeriye taşıyorlar. Kablo çok kalın. Üzerine bir şeyler sarılmış, kalınlaştırılmış. O, fişe takılı olduğu, dışarıda kaldığı müddetçe kapı kapanmıyor. Kapının kapanıp kilitlenebilmesi için kablonun fişten çıkarılıp içeri alınması gerekiyor. Yani deponun elektrikle bağlantısını kesiyor. Dolayısıyla unutulabilir düşüncesiyle şartele de güvenmediklerini gösteriyor. İçerideki malzemeler de bizim sahip olduklarımızın milyonda biri kadar. Ayakkabıyla da girmiyorlar içeriye. Evvelden önlem almak çok önemli.

Nevzat Bey'e ve Mehmet [Serhan Tayşi] Bey'e katıldıkları için çok teşekkür ediyoruz.

Bir Kitap Müptelası: Hakkı Tarık Us ve Kütüphanesi

Tarık ÖZÇELİK*

Hakkı Tarık Us Kütüphanesi ile ilgili bilgi vermeden önce, Hakkı Tarık Us hakkında birkaç şey söylemek istiyorum. Hakkı Tarık Us 1889 senesinde, Manisa'nın Gördes kazasında dünyaya gelmiş. İlk ve orta eğitiminden sonra Edebiyat ve Hukuk fakültelerini bitirmiş. Zaman içinde gazeteciliğe merak salmış, bazı gazetelerde muhabirlik yaptıktan sonra ağabeyi ve kardeşleriyle birlikte *Vakit* gazetesini kurmuş. *Vakit* gazetesinin hem sahibi, hem de başyazarıydı. Cumhuriyet kurulduktan sonra 2., 3., 4. ve 5. dönemlerde Giresun mebusu olarak mecliste görev yapmış. Yaşadığı müddet boyunca eline geçirdiği kitapları, mecmuaları, el ilanlarını, gazeteleri, aklınıza evrak babında ne gelirse hepsini biriktirmiş. Bu mevcut eserlerini Vakıt Yurdu denilen yerde özel bir kısma depolamış. Kendi sağlığında kütüphaneyi kuramamış; fakat vasiyetinde kütüphane için özel bir yer hazırlamış. Sağlığında yapamadığı kütüphanenin daha sonra nasıl olması gerektiğini ayrıntılı bir biçimde tarif ederek kütüphanesinin kurulmasını vasiyet etmiş.

Eskiler bilir. Vakıt Yurdu, Çağaloğlu'nda İran Konsolosluğu'nun arkasında, Cemal Nadir sokakta eski Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın hanımı Hafsa Sultan tarafından yaptırılmış bir medrese binasındaydı. Onun yanında Acı Musluk Camii Şerifi varmış, zaman içinde yıkılmış. Şimdi bu caminin yerinde bir han (Ferah Han) bulunuyor. Aslında Hakkı Tarık Us kütüphanenin oraya kurulmasını istemiş. Fakat ölümünden sonra kardeşleri, en yakın ar-

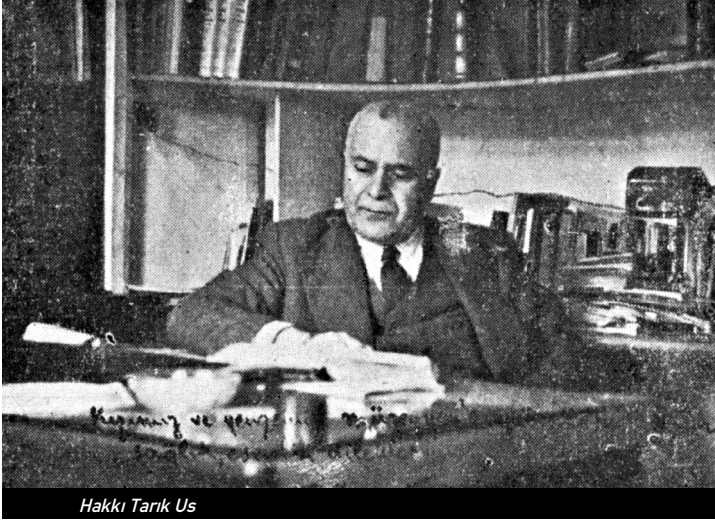
* Dr., 1990-2003 tarihleri arasında Hakkı Tarık Us Kütüphanesinde görev yapmıştır.

kadaşları bunun üzerinde pek durmamışlar. Hakkı Tarık Us'un cenazesi 1956'da Beyazıt Camii'nin arka tarafından kaldırılırken, 1965'ten bu yana Hakkı Tarık Us Kütüphanesi olarak bilinen yerin tam karşısında, cenaze namazı kılındıktan sonra ağabeyi ve o dönemin İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, birkaç ünlü gazeteciyle aralarında konuşurlarken, Asım Us, "Ağabeyim, sağlığında burası ne güzel kütüphane olur demişti. Aslında şurayı kütüphane yapsak ne güzel olur" demiş. Fikir bu şekilde oluşmuş ve birkaç sene içerisinde gerekli izinleri alarak binayı restore ettirmişler. Beyazıt Camii'nin kible tarafındaki bu Sıbyan Mektebi binasını Hakkı Tarık Us Kütüphanesi olarak faaliyete geçirmek için çalışmalar tamamlanmış ve kütüphane 1965'te faaliyete başlamış. O dönemde kütüphanenin niye orada açıldığına, vasiyete ihanet edildiğine dair o günün gazetelerinde epey bir tartışma olmuş. Bunun üzerine *Vakit* gazetesinde başyazar olan ağabeyi bu kütüphanenin muvakkaten burada açıldığından, daha sonra esas yerine nakledileceğinden bahsediyordu. Ben yazıyı gördüm. Fakat öyle bir çalışma olmamış.

İlk açıldığında kütüphanenin müdürlüğünü Sıdıka Karadeniz isminde bir hanımefendi yapmış. Kendisi, zamanında Hakkı Tarık Us'un sekreterliğini yapmış bir hanım. Benim ismimi de Sıdıka Hanım vermiş. Bizim çocukluğumuz kütüphanenin bahçesinde geçti. Daha sonra Fethiye Fındık hanımefendi buranın müdürlüğünü yapmış. Ardından yine Hakkı Tarık Us'un bir dönem sekreterliğini de yapmış olan Bedia Şendur hanımefendi kütüphanenin müdürlüğünü yapmıştı. Bedia Şendur'un beyi bir dönemin basın âleminin ileri gelenlerinden Hamit Şendur'muş. Daha sonra rahmetli babam, 1990'da geçirdiği trafik kazasına kadar, kütüphaneyi idare etti. Ondan sonra da, 1990-2003 arasında ben görev yaptım.

Ben göreve başladığımda kütüphanenin ne kadar değerli bir koleksiyona sahip olduğunu açıkçası tam bilmiyordum. O zaman fakülte son sınıftaydım. Yavaş yavaş, araştırma yapmaya gelenler -ki bunlar üniversitede en az yüksek lisans, doktora çalışması yapanlar, öğretim görevlileri, yurt dışından gelen birçok oryantalist veya araştırmacı gazetecilerdi- zaman içinde kütüphanenin ne kadar değerli olduğunu anlamama vesile oldu.

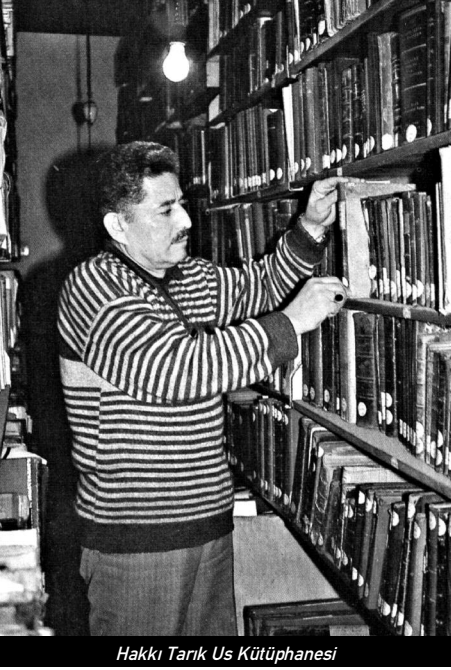
Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin en bilinen özelliği, bünyesinde bulundurduğu eski süreli yayınlardır. Hakkı Tarık Us kendi gazetesini, İstanbul'da ve

Hakkı Tarık Us

Anadolu'da çıkan diğer gazeteleri mümkün olduğunca toplamaya gayret etmiş. Yurt dışında çıkan Türkçe gazeteleri de onlara mektup yazarak karşılıklı mübadele yoluyla kütüphanesinde toplamış. Bazı koleksiyonculardan gidip gazeteler almış. Böylelikle Hakkı Tarık Us Kütüphanesi epeyce büyük bir koleksiyona sahip olmuş.

İlk gazete olarak 1831'de *Takvim-i Vakayi* çıkmaya başlıyor; gerçi daha önce Mısır'da çıkan *Vaka-yı Mısriye* var. Kütüphanede o gazete yok, ama 1831'den itibaren çıkmış bütün gazetelerden birçoğu tam koleksiyon olarak bulunmakta. Nice devlet kütüphanelerinde bulunmayan gazeteleri Hakkı Tarık Us kütüphanesinde bulmak mümkün. Hasan Duman'ın hazırlamış olduğu Arap harfli Türkçe süreli yayınlar toplu katalogunu şöyle bir açıp baktığınızda Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin süreli yayınlar konusunda ne kadar zengin olduğunu görebilirsiniz. Dünyanın hiçbir yerinde olmayan çok nadir mecmualar, gazeteler var. Gerçekten sadece Hakkı Tarık Us kütüphanesinde bulunan eserler var. Mesela, *Zevra* gazetesi. 1990'lı yılların başlarında bir Japon Hanım araştırmacı gelmişti. Gazetenin önemi konusunda beni uyaran o olmuştu. Ondan önce benim için sıradan bir gazetedeydi, *Zevra* gazetesi. İki cilt halindedir. Bu hiçbir yerde yok, sadece burada var demişti.

Bağdat'ta yok mu acaba?

Yok. Sadece Tarih Kurumu eski Başkanı Yaşar Yücel'in koleksiyonunda mikrofilmleri varmış galiba. Kendisi Irak'a da gitmiş.

Nerede yayımlanmış?

Bağdat'ta. Bağdat Valiliği sırasında Mithat Paşa bu gazeteyi yayımlatıyor. Ahmet Mithat'ın da ilk yazıları orada çıkıyor. Ben *Basiret* gazetesi üzerinde biraz çalıştım. *Basiret* gazetesinin sahibi Basiretçi Ali Efendi'nin *İstanbul'da Bir Yarım Asırlık Vaka-yı Mühimme* diye küçük bir kitabı var. Orada Ahmet Mithat'la nasıl tanıştığını anlatıyor ve diyor ki, "Zevra gazetesinde Ahmet Mithat imzalı yazılar çıkardı, çok beğenirdim. Bir gün biri geldi, meğer Ahmet Mithat'mış." O zaman tabii Ahmet Mithat daha meşhur değildi. *Zevra*'nın editörlüğünü yapıyor Ahmet Mithat. Bu arada *Zevra*, Bağdat manasına gelirmiş. Eski Bağdat.

Bağdat'ın eski isimlerinden bir tanesi. Hakkı Tarık Us'ta yalnız ilk 100 sayısı var. 1869-1872 arası. Mithat Paşa'nın dönemi. Sonraki sayıları yok değil mi?

Maalesef. Zannediyorum Ahmet Mithat'ın koleksiyonunun bir kısmı Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde. Bu, benim tahminim. Kırım'da Gaspıralı İsmail'in çıkardığı *Tercüman* gazetesinin bazı nüshaları mevcut. Kızı Şefika Hanım'ın çıkardığı *Alem-i Nisvan Mecmuası* var. Onun tek nüshası da Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ndeydi. Şimdi hatırıma gelmeyen tek nüshalar var: *Takvim-i Vekayi*, *Ceride-i Havadis*, *Tercüman-ı Ahval*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Basiret* gibi önemli gazetelerin hemen hemen bütün koleksiyonları Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde mevcut. Mesela *Basiret* gazetesi tam koleksiyon olarak sadece Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde bulunuyor. Fakat koleksiyon çok eskimiş durumda. Muhakkak surette kopyalarının alınması gerekiyor. Çoğu bu şekilde artık okuyucuya çıkacak durumda değil.

Bunlar hakkında bir envanter var mı?

Kütüphanenin böyle bir envanteri yok. Hasan Duman'ın katalogunda da 1828-1928 yılları arasında çıkan gazeteler, mecmualar var. 1928'den sonrakiler hakkında çok bilgi yok. Mesela 1934'te derleme kanunu çıkıyor. Derleme kanunu çıkana kadar zaten derlenmiş gazete, mecmua hiçbir yerde yok. Ama Hakkı Tarık Us onları biriktirmiş. O dönemde çıkmış yeni harfli gazetelerin hemen hepsi kütüphanenin üst katında kayıtsız bir şekilde bekliyordu. Bunlar araştırmacıların bulmakta zorlandığı gazeteler. Kütüphanenin en bilinen kısmı süreli yayınlardı, fakat çok değerli yazmalara da sahip olduğunu bir şekilde öğrendik. Bunların içinde en değerlisi ise *Sandukatu'l Maarif*. Mehmet Serhan Tayşi Bey, *Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm* adıyla onun hakkında bir kitap hazırladı.

Pek çok matbu Osmanlıca kitap mevcut: İbrahim Müteferrika baskıları. Ayrıca Mısır'da Bulak'ta basılan, Bulak baskısı kitaplar mevcut. Kitapların hepsi, hemen her dalda yazılmış, toplanmış kitaplar.

Yazma eser az değil mi orada?

Yazma eser de bir hayli var; ama bunlar kaydı olmayan yazmalar daha ziyade. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi geçen sene Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne taşındı. İnşallah orada tasnifi yapıp araştırmacıların hizmetine sunulur. Çünkü pek çok yazma, süreli yayın, kitap, mecmua tasnif edilmeyi bekliyor.

Depremden dolayı mı taşındı?

Hayır, depremden dolayı değil. Bu kütüphanenin yıllardır bir yönetim sorunu vardı, o giderilemedi. Vakıf idarecileri ilgilenmediler.

Hususi vakıf mıydı?

Evet, hususi vakıf. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Vakfı.

Babamın vefatından sonra bazı gazete ve mecmualarda kütüphanenin durumunun perişan olduğuna dair yazılar çıkmıştı. Vakıflar Bölge Müdürlüğü bunun üzerine vakıf adına bir mahkeme açtı ve bu mahkeme 1997'ye kadar sürdü. Nihayet bu mahkeme neticesine göre vakıf lağvedilmişti. Fakat vakıf yöneticileri tarafından bana, "biz karşı bir mahkeme açtık, kütüphaneye tekrar devam edilecek denmişti", ama olmadı. Hüseyin Çelik'in Kültür Bakanı

olmasına kadar iş sürüncemede kaldı. Hüseyin Çelik tayin ettiği Kütüphaneler Genel Müdürü'nü İstanbul'a gönderdi. Mahkeme zaten kütüphaneyi Kültür Bakanlığı'na devretmişti. Yeni genel müdür hemen taşınmasına karar verdi; böylece taşındı.

Anladığımız kadarıyla mirasçıları kaynakları verimli bir şekilde kullanmadı.

Hakkı Tarık Us, kütüphanenin idamesi için pek çok gayrimenkul bırakmıştı. Fakat o gayrimenkuller bir şekilde yok olmuş. İnşallah bakanlık yetkilileri bu konuyu araştırır.

Kütüphanede sadece eski Osmanlıca ya da yeni Latin alfabesiyle yazılmış gazeteler mi var? Mesela Bağdat'ta aynı zamanda İbrance bir gazete çıkıyor. Acaba bunun nüshası var mıdır?

İbrance bir gazeteye rastlamadım. Ama tasnif edilmemişlerin arasından çıkabilir; çünkü tasnif edilmemiş pek çok gazete var. 1929'dan sonraki döneme ait gazeteler kesinlikle çok önemli. O dönemler üzerine çok çalışan yok; çünkü o dönem gazeteleri bulunamıyor. Mesela 1934'te çıkan derleme kanunundan sonra çıkmış olan gazetelerin koleksiyonları da tam değil. Beyazıt Devlet Kütüphanesi bir derleme kütüphanedir ama derleme kanunu iyi yürütülemediği için pek çok nüsha eksik.

O kütüphanenin bir de mikrofilm macerası var değil mi?

Hollanda'da Leiden Üniversitesi'nin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Başkanı Eric J. Zürcher, Jön Türkler üzerine araştırmalar yaparken bu kütüphanede de çalıştı. O bu enstitünün başına geçince –ki çok büyük bir bütçeye hükmedebilen bir enstitü- bir elçi vasıtasıyla, 1998 yılında, kütüphaneye yardım teklifinde bulundu. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin bütün perişan olan nüshalarının tamiri ve kütüphanenin restorasyonu için yardım etmek istedi. Tek isteği kütüphanedeki mevcudun hepsinden birer kopya nüshaydı. Açık söylüyorum, benim elimde yetki olsaydı ben kabul ederdim. Çünkü yapacağı iş çok mantıklıydı. Bütün belgeler bilgisayar ortamına geçecekti. Herkes istediği gibi bilgisayardan çalışabilecekti. Eski eserlerin üzerinde çalışmanın ne kadar hassasiyet gerektirdiğinin farkında olmayanlar var.

Kim, niçin reddetti?

Aslında kimse reddetmedi. Vakıf lağvedildiği için muhatap bulunamadı. By-
lece kütüphane de hazin bir sonla Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne taşındı.

*Tekrar oraya geçirmek üzere mi alındı, yoksa yeni bir yer mi bulu-
nacak?*

Artık hep orada kalacak. Aslında Hüseyin elik Kültür Bakanı olduğunda ga-
zete kütüphanesi kurulması için bir karar almışlardı. Kütüphanelerin ilesi-
ni çekmiş, eski eser ve gazetelerin halini bilen birisinin Kültür Bakanı olma-
sı çok sevindirici bir gelişmeydi ama kısa bir dönem kaldı, sonra Milli Eğitim
Bakanı oldu. O iş de tahminim rafa kaldırıldı. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin
eski binası, esas Kütüphane-yi Umumiye olan kısmı gazete kütüphanesi ya-
pılmak isteniyordu. Bütün gazeteler bir araya toplanacaktı. Bence çok güzel
bir projeydi ama olmadı. Gazetelerden, bilhassa Osmanlıca gazetelerden
araştırma yapmak Türkiye'de herhalde en zor araştırma şekli.

*Hatırı sayılır gazete ve mecmua koleksiyonlarının bulunduğu k-
tphaneler hangileridir?*

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Eski Eserler Kütüphane-
si, Fatih Millet Kütüphanesi, Atıf Efendi Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı.

*En iyi koleksiyon hangisinde? Her gazete için bu soru değişir ama
yine de gazetelerin umumunu bir anda bulunduran hangisidir?*

Şu anda Hakkı Tarık Us Kütüphanesi de gidince kesinlikle Beyazıt Devlet
Kütüphanesi oldu. Daha sonra Atatürk Kitaplığı gelir.

Kütüphaneye daha ziyade kimler geliyor?

Kütüphanenin çok ilginç müdavimleri vardı. Hep gelip gidenler, dönem d-
nem gelenler ve bir de birkaç defa gelip sonra hiç gelmeyenler.

*Çok verimli kullanılıyor muydu? Kütüphanenin binasının yeri biraz
karmaşık. Kolay kolay kimse bulamıyor.*

İşle ilgili olanlar buluyordu. Oranın en müdavimlerinden halen sağ olan bi-
ri, şu anda Beyazıt Devlet ve Atatürk Kitaplığı'na hep giden Ferit Ragıp Tun-
cor'dur. Tuncor, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ğretmenlerindendir. Hatta

bundan birkaç sene önce Milli Eğitim Bakanlığı'nda onun için özel tören yapıldı. Yaşayan tarih, 1910 doğumlu. Halen faal bir araştırmacı. IRCICA'da Ekmelettin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar adına kütüphanelerde araştırma yapıyor. IRCICA'nın bir çalışması oldu. Rasim Eminoğlu diye bir bey vardı, rahmetli oldu. 1988'de, Özal zamanında Bulgaristan'dan göç edenlerden. İlk eğitimini Osmanlıca olarak almış. Şumnu'da Türkiye'den giden birkaç hoca efendi tarafından Nuvvab Mektebi açılmış. Bulgaristan'da 1944'te Komünist dönem hâkim olana kadar çok önemli bilimsel çalışmalar yapılmış ve önemli hocalar yetişmiş. Rasim Bey de oradan eğitim alan öğrencilerinden. IRCICA onu görevlendirdi ve yanlış hatırlanmıyorsam başta Basiret olmak üzere birkaç gazetenin fihristini çıkarttı. Bir dönem kütüphanenin tam müdavimiydi. Açık olduğu günlerde, açılış saatinden kapanışa kadar bilfiil gelip çalışırdı.

Kütüphanenin müdavimleri arasında İsmail Eren vardı, 1992'de rahmetli oldu. Ömer L. Barkan'ın beş önemli asistanından birisiymiş. Üsküplü bir muhacirdi. Balkan dilleri konusunda da uzmandı. 3 Balkan dili biliyordu. Çok entelektüel bir insandı. İki sene içerisinde herhalde fakültede öğrendiğimden fazla şeyi ondan öğrendim. Elinde küçük bir el fotokopi makinesi ile çalışırdı. Gazeteyi muntazaman açardı, sayfalara hiç zarar vermeden teker teker açar, öyle çalışırdı.

Hatırladığım bir başkası Taha Toros'tu. Zannedersem o daha önce Başbakanlık Müfettişiymiş. Bir de kütüphanede, 1930'larda çıkmış bir kitabına rastladım. Kitabın ismini şu an tam olarak hatırlamıyorum. Ancak hatırladığım kadarıyla o zaman soyadı Ay'mış. Acaba yanlış mı basıldı, yoksa değiş-tirdi mi onu bilmiyorum.

Kütüphanede çok değerli araştırmacılar bizim çocukluğumuzda da gelip gidiyorlardı. Bir tanesi de Seyfettin Özege'ydi. Katalogu meşhurdur. O zaman biz ilkokul çağlarımızdaydık. Gayet muntazam giyimliydi ama biz hep korkardık. Çok ciddi bir şahıstı. Hiç aksatmadan devamlı gelip giderdi. Kütüphanenin eski müdavimlerindendi. Biz onun ne iş yaptığını çocuk halimizle anlayamazdık tabii ki. Meğer katalog hazırlıyormuş. Türk kültür hayatına kimsenin yapmadığı bir hizmeti yaptı. Bakanlık bile onun yaptığını yapamamış.

Devamlı gelip giden müdavimlerden bir diğeri de Mustafa Gökmen. Eski sinema tarihi üzerine araştırmaları olan bir şahıstı. Kendisi Osmanlıca oku-

yup yazamayan, ama her bulduğuna soran bir kişiydi; o da rahmetli oldu. Ayrıca pek çok Japon araştırmacı gelip çalıştı.

Tabii, ilk teknoloji de onlarla geldi değil mi?

Evet. Japonlardan önce fotokopi makineleriyle hizmet veriliyordu. Ancak onlar da doğru dürüst çalışmazlardı. Japonlar geldi, ellerinde küçük bir makineyle rahatlıkla kopya alabiliyorlardı.

Kütüphane üç gün açtıktı galiba?

Evet. Çarşamba, Perşembe ve Cuma. İlk başlarda Salı da açtıktı.

Üç müdire hanımın arka arkaya görev yapmasının özel bir anlamı var mı?

Hakkı Tarık Us, vasiyetinde bu görevin öncelikle yakınlarına teklif edilmesini istiyor. Bununla bir alakası var sanıyorum.

Niye onları tavsiye ediyor?

Tanıdığı ve güvendiği insanlar olduğu için. Ve mesela en sağlam tasnifler Sıdıka Hanım'a ait. Çok güzel bir tasnif yapmış. Benim ismimi koyan kişi, Sıdıka Hanım, tabii Tarık Us'tan dolayı.

Hakkı Tarık Us bu kütüphaneyi oluştururken o kadar mecmuayı, gazeteyi ve kitabı kendi parasıyla almış olamaz. Kütüphanenin asıl teşekkülü nasıl? Kendisi entelektüel bir insan, gazete başyazarı, politikacı, mebus vs. Ama buna rağmen öyle bir kütüphaneyi oluşturmak çok kolay değil. Bu konuda bir bilgi var mı?

Hakkı Tarık Us çok tanınmış bir insan. Atatürk'ün yakın arkadaşı, aynı partide dört defa milletvekilliği yapmış. Basın piyasasına hâkim. Hakkı Tarık Us'un kütüphane için malzeme biriktirdiğini ve ileride de bir kütüphane açacağını herkes biliyor. O dönemde yayın hayatında olan herkes, tahmin ediyorum ki, bedelsiz olarak göndermiştir. Bir de Hakkı Tarık Us'un bazı gazeteleri mübadele yoluyla edindiğini biliyorum. Bunlar özellikle yurt dışında yayımlanan gazeteler. Ayrıca Hakkı Tarık Us'a hediye edilmiş çok sayıda kitap var.

Hakkı Tarık Us iki cilt halinde I. Meşrutiyet dönemi tutanaklarını hazırlamış.

Evet, özellikle *Basiret* gazetesinde Meclis-i Mebusan'ın tutanakları var. Orarlardan çıkarmış ve iki cilt halinde yayımlamış. Üçüncü cilt olarak da ilk meclisteki mebusların hayat hikâyelerini hazırlamış, yayına geçmek üzereyken ebediyete göç etmiş. *Vakit* gazetesinde yazan Hakkı Suha Gezgin, "Hakkı Tarık Us bana söz vermişti, bu kitabı onun adına ben yayımlayacağım" diyerek kitabı devralmış. Çok kısa bir zaman sonra o da vefat etmiş. Kitabın akıbeti şu an bilinmiyor.

Çok teşekkür ederiz. Hem Hakkı Tarık Us, hem de ondan sonra burada hizmeti geçenler muhakkak ki birer fatihayı hak ediyorlar.

**İlk Devlet Kütüphanemiz:
Kütüphane-i Umumi-i Osmanî
(Beyazıt Devlet Kütüphanesi) ve
İçerisinde Bulunan Değerli Eserler**

Şerafettin KOCAMAN*

Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin tarihi, kütüphanemizin barındırdığı değerli eserler, gerek kütüphanemizin ve gerekse de bu eserlerin durumundan bahsedeceğim. Öncelikle, meseleyi, uluslararası kütüphanecilik bağlamında ele almak istediğimi belirtiyim.

Uluslararası kütüphanecilik tanımına göre, kütüphaneler belirli bir çevrenin yararlanması için yazılı veya basılı, görsel, işitsel ve çizgisel her tür yayını toplayan, düzenleyen ve bunları en elverişli yararlanma ortamlarını yaratacak araçlar ve yöntemleri kullanarak isteyenlere ulaştıran kuruluşlardır. Beyazıt Devlet Kütüphanesi de bu uluslararası tanıma uygun bir kuruluştur. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin iki temel amacı var. Bir yandan topladığı kitapları tasnif edip kataloglayarak okuyucunun hizmetine sunmak, diğer yandan da kitapları toplayıp saklayarak gelecek kuşaklara ulaştırmak. Böylece bilginin sürekli olarak gelecek nesillere de ulaştırılması sağlanıyor.

Kütüphanecilik kalkınmış, güçlü ülkelerde yerini ve önemini bulmuş bir müessese. Bizde ise pek tanınmayan, hatta ilgili bakanlığın da gerekli önemi vermediği bir meslek durumundadır. Oysa tarihe de baktığımızda, tarihte kalkınmış, güçlü, dünya üzerindeki devletlere kendilerini kabul ettirmiş

* Beyazıt Devlet Kütüphanesi müdürü.

lkeler hep kütüphaneleri ön plana çıkarılmışlardır. Bunların en bariz örnekleri kendi medeniyetimizde mevcuttur. İşlam medeniyetinde tüm şehirlerde padişahların veya hanların kütüphaneleri kitaplarla doludur. Orta Asya'dan İşstanbul'a kadar bu böyledir. Hatta eskiden şehirlerin giriş kapılarında şurada şu vaiz var, şurada fıkh dersi var, burada tasavvuf sohbeti var gibi programlar asılmış. şehre giren insan nerede, hangi program var ise öğrenir ve eğer isterse de istifade edermiş. Mesela Fatih döneminde bütün Avrupa'da dokuz tane tıp kitabından bahsedilir. Bunlardan beşi İşlam dünyasından tercüme edilmiş kitaplardır. Diğer dördü kendilerine aittir.

Fatih döneminde Fatih'in kendi özel kütüphanesinde 5 binin üzerinde kitap olduğu biliniyor ve bunlar içerisinde yüzlerce tıp kitabı var. Millet Kütüphanesi'nin emekli müdürü Mehmet Serhan Tayşi'nin aktardığı bir bilgi var. O da bunu Ali Emir'i'nin kitabında okumuş. Buna göre Diyarbakır'da 1 milyonu aşkın el yazması kitap varmış. Bizim medeniyetimiz, özellikle Türklerin içinde olduğu medeniyet bir kitap medeniyetidir. Bütün kütüphanelerimiz kitaplarla doludur. Osmanlı Devleti'nde medeniyeti ortaya çıkararak vakıflardır. Vakıf müesseseler olmasaydı Osmanlı bu kadar medeni bir ülke olarak dünyaya kendisini kabul ettiremezdi ve Osmanlı medeniyetinin en önemli müesseselerinden biri de kütüphanelerdir. Mesela padişahlar, sadrazamlar ya da zenginler İşstanbul'da yüzlerce kütüphane yaptırımış veya o zamanın kültür merkezlerinde sayısız kütüphaneler açmışlardır. Zamanla bu kütüphaneler milli vakıflar nezaretinde toplanmış ve idaresi vakıflar tarafından yürütülür olmuştur. 1869'da vakıflar bu görevlerini Maarif Nezareti'ne devretmişler. Maarif Nezareti İşstanbul'da milli kütüphane tarzında çalışacak genel bir kitaplığın gerekliliğine karar veriyor. Bu tür bir kütüphaneyle aynı zamanda İşstanbul'daki vakıf, tekke, zaviye ve camilerdeki kitapların da bir elde toplanması hedeflenmiş.

1882 yılında zamanın Maarif Nazırı Mustafa Paşayla Sadrazamı Sait Paşa II. Abdülhamid'e bir dilekçe sunuyorlar. Bu dilekçede diyorlar ki, "Beyazit'ta, II. Beyazit Külliyesi'nin imar kısmında bir kütüphane amamız lazım". II. Abdülhamid buna çok seviniyor ve kütüphanenin bakım, tamir ve onarımı ile ilgili her türlü masrafı kendi özel bütçesinden karşılamayı taahhüt ediyor. Abdülhamid Han Paris'ten adam getiriyor, ilgileniyor ve 1884'de, Kütüphane-i Umumi-i Osmanî, yani genel kitaplık olarak okuyucuların hizmetine açılıyor. 1961 yılında toplanan VII. Milli Eğitim şurasında alınan kararla kütüphanenin ismi Beyazit Devlet Kütüphanesi olarak değiştiriliyor (1962). İçindeki teşkilatın yürütülmesi de buna göre yeniden ayarlanıyor.

Kütüphanenin ilk müdürünün Hoca Tahsin Efendi olduğunu biliyoruz, ama kütüphanenin 1884'teki açılışıyla aynı zamanda müdürlük görevine başlayıp başlamadığı konusunda bir bilgimiz yok. İsmail Saib Sencer, Necati Lugal, Sadettin Nüzhet Ergun, Muzafer Gökman gibi önemli isimler burada müdürlük yapıyor. Muzafer Gökman 1946'dan 1977'ye kadar müdürlük yapıyor. Ondan sonra Hasan Duman geliyor. onun ardından, bu göreve, on yılı aşkın bir süre kütüphaneye hizmet veren Yusuf Tavacı geliyor ve ondan sonra da ben yapıyorum. Arada Abdullah Güven isimli bir arkadaşımız iki-üç ay gibi görev yaptı, sonra yine ben devraldım.

1934 yılında bir derleme kanunu çıkıyor. O zamana kadar da tekke ve zaviyelerden ya da çeşitli bağışlardan epey kitap topladığı için artık bu yer dar geliyor. Biraz genişletmek ihtiyacı duyuluyor ve külliye'nin tamamı kütüphaneye veriliyor. 1948'de Bakanlar Kurulu kararıyla bu devir gerçekleşiyor. Külliye'nin diğer kısımları onarıma açılıyor ve 1950'lerde bitiyor. Derleme kanunuyla Türkiye'de çıkan bütün yayınlar; kitap, dergi, gazete, harita, afiş, hatta kâğıt para ve pullar bile kütüphaneye geldiği için artık yer iyice daralıyor. Bu sebeple 400 metrekaresel kütüphane önce okuma salonu yapılmışken sonra ikiye bölünerek yarısı kitap deposu haline getiriliyor.

1950'den sonra bu imaretin yanındaki yeri bakanlık belediyeye veriyor. Burası 1850-1870 arası önce jandarma misafirhanesi olarak yapılmış; daha sonra dişçilik mektebi ve ardından eczacılık mektebi olmuş. Eczacılık oradan ayrılınca bina harap olmuş. Belediye binayı yıkıp yerine park yapmayı düşünüyor. Kütüphane müdürü ise kütüphane yapılmasını teklif ediyor. Uzun bir tartışmadan sonra 1974 yılında kütüphane olmasına karar veriliyor. 1974'den sonra tamirine başlanıyor ve tamir 1987'de bitiyor. 1988'den itibaren de kütüphane olarak hizmete açılıyor.

Kütüphane binasının fizikî yapısı nasıldır? İki kattan mı ibaret?

Toprağın altında kalan bir kat bodrum var, bir kat da yeni bina. Tarihî bina 1999 depreminden sonra kullanılmıyor. Onarıma ihtiyacı var ve bunun için

Beyazıt Kütüphanesi okuma salonu

aşağı yukarı 2-3 milyon YTL gerekli. Onu şimdi İstanbul Özel İdare Müdürlüğü karşılıyor. Fakat geçen sene ya da ondan önceki sene bir ihale kanunu çıktı. Bu ihale kanununa göre eski eserlerin yapılması çok zor. Şimdi eski eserlerin yapılması için yönetmelik çıkarılıyor. Yönetmelik bakanlar kurulu tarafından hazırlanarak ihale kuruluna gönderiliyor. Ancak ihale kurulu onayladıktan sonra yürürlüğe girecek. Bu yüzden bekliyoruz. Millet Kütüphanesi de bizim gibi bekliyor. Paralarımız ve projelerimiz hazır; çıkarsa inşallah yaptıracağız ve burası yapılırsa çok rahatlayacağız. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde yaklaşık olarak 500 bin civarında kitap var. Şimdi biz Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ni de bizim kütüphaneye aldık.

Millet Kütüphanesi dâhil değil mi buna?

Hayır, değil. Millet Kütüphanesi ayrı bir birim. Bizimle hiçbir alakası yok. Binaları depremden zarar gördüğü için biz kütüphanede onlara yer verdik. Personeli için bir oda temin ettik. Okuyucuların istifadesi için de salon verdik. Şimdi kütüphanemizde 26 bin çeşit dergimiz var. Bu dergiler Osmanlı zamanından bugüne kadar devam ediyor. Bunun dışında 50 bin adet yabancı dilde kitabımız var. Diğerleri ise Türkçe kitaplar. 300-400 bin civarında Türkçe kitabımız var. Bunlar yeni kitaplar. Bunun dışında biraz önce söylediğim derleme kanununa tâbi olduğu için haritalar, afişler, kartpostallar, paralar, pullar bizim kütüphaneye gelmiş. Onları da okuyucu hizmetine sunabiliyoruz.

Kütüphanede gazete, dergi, kitap, nadir eserler ve bir de görme engelliler bölümümüz var. Görme engelliler bölümünü 1992 yılında kurduk. Önce birkaç tane makine aldık. Bir de kitapları kasete okuma odası yaptık. Yardım eden çok oldu. Dernek vasıtasıyla konserler yaptık. 1992'de aldığımız makineyi değiştirdik. Yeni bilgisayarlar bağışlandı. Bu bölümde şu an aşağı yukarı 2000 civarında kitabımız var. Kitapları kasetlere de okuduk. 400 tanesini de CD'ye aldık. Kasete aldığımız kitapları CD'lere aktarmak suretiyle onları daha uzun ömürlü olabilecek ya da daha az yer tutabilecek hale getirmeye çalışıyoruz. Artık görme engelliler için bilgisayar programları var. Kitabı elektronik tarayıcılarda tarayıp bilgisayara aktarıyoruz. Bilgisayar da bir program vasıtasıyla bütün kitabı ses programına aktarıyor. Ses programını sonra CD'ye alıyoruz ve seslendirilmiş kitap haline geliyor. Bizim bir de Brail alfabesiyle çıkış yapan bir makinemiz var.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi'yle ilgili genel anlatacaklarım bunlar. Şimdi biraz da İsmail Saib Sencer'den bahsetmek istiyorum. İsmail Saib Sencer gerçekten büyük bir âlim. Millet Kütüphanesi'ni kuran Ali Emirî Efendi de kitaba çok düşkünmüş ama İsmail Saib Sencer şarkiyat ilmi yapan bütün Batılıların tanıdığı ve İstanbul'a gelen bütün araştırmacıların kendisinden yardım istediği bir şahıs. Ayaklı bir kütüphane imiş. İsmail Saib Sencer bir gün Beyazıt Camii'nde yerli yabancı bir grup insana ders anlatırken Reşer diye bir Alman da dinliyor. Hocanın konuşmasında Arapça bir kelime geçiyor. Reşer de hocam bunu yanlış söylediniz diyor. İsmail Saib Sencer son derece mütevazı ve konuşmasını bilen bir kişi, fakat bu duruma çok hiddetleniyor ve Reşer'i susturuyor. Konuşma bitip herkes dağılırken Reşer'e sen otur diyor. Kelimenin 14 tane manası olduğunu ve buradaki kelimenin de kullandığı manada olduğunu izah ediyor. Ondan sonra Reşer onun dizinin dibinden hiç ayrılmıyor. İsmail Saib Sencer'in çok muazzam bir hafızası varmış. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki bütün kitapları ezberden bildiği söylenir. Mesela bir tarihçi şu konuda bir bilgiye ihtiyacım var deyince, şu numaralı kitabın şu sayfasında bulabilirsin diyebiliyor.

İsmail Saib Efendi hakkında bir de size Abdülbaki Gölpinarlı'nın bir tespitini aktarayım. Abdülbaki Gölpinarlı gerek çeşitli alanlardaki ilimleri ve gerekse ahlak ve faziletleriyle toplum ve insanlığın temsilcileri olmuş Nasruddin-i Tusî, Fahrettin Razi, Buhari, İbn-i Sina, Mevlana, Hacı Bayram Veli gibi değerleri saydıktan sonra, adları sayılan ve sayılmayan bu büyük zatlar gibi nice kişilerin zamanında yaşayamadığına katiiyen üzülmediğini belirtiyor. Çünkü

şahsiyetiyle bütün bunları temsil eden büyük bir insanla karşılaştığını, fani gözleriyle onu gördüğünü ve sohbetlerinden istifade ettiğini; onun da İsmail Saib Sencer olduğunu büyük bir hayranlıkla anlatıyor. İsmail Saib Sencer'i bilen maalesef çok az. Herkesin çok iyi tanınması gereken kişilerden birisi.

Kedileri varmış galiba?

Evet, 80 civarında ve çeşit çeşit kedisi varmış. İsmail Saib Sencer aslında kedileri de kitapları korumak için kullanıyormuş. Belirli bir maaşı varmış. Bir kısmıyla kedilere yiyecek alır, bir kısmını da fakirlere verirmiş. Öyle bitermiş maaşı. O zaman kitapları farelerden korumanın tek yolu kedileri kütüphanede barındırmak. Onun için kedileri varmış. Hani bir rivayet vardır: Peygamber efendimiz otururken kedi gelmiş de hırkasının üzerinde uyumuş. Efendimiz kediyi uyurken görünce hırkasının orasını kesmiş öyle kalkmış derler, rahatsız etmemek için. İsmail Saib Sencer de sohbet ederken kedileri omzuna, saçına başına tırmanırılmış. O da onlara hiç karışmazmış.

Onunla ilgili bir anekdot daha anlatayım size. Şimdi ismini hatırlamıyorum. Amerikalı bir ilim adamı İbn-i Heysem'in optik teorisi üzerine çalışıyormuş. İstanbul'a gelince İsmail Saib Hoca'ya göndermişler. İsmail Saib Hoca optik teorisiyle ilgili bazı yanlışlarını düzeltmiş ve demiş ki "maalesef bazı yerleri anlayamamışsınız, bunlar böyle olacak." Bundan sonra o şahıs Türkiye'ye gelmiş ve hocanın yanında iki yıl klasik optik ve geometri tahsil etmiş.

Bir anekdot daha. İsmail Saib Hoca dört yıl hukuka devam etmiş. Sonrasında da Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne girmiş. Hocaları demişler ki, "niye son imtihana girmiyorsun, gir de icazet verelim." "Ben icazet almak için okumadım, aydınlanmak için okudum" diye cevap vermiş.

Zorunlu kitap gönderim uygulaması hâlâ devam ediyor mu?

1934'te çıkmış derleme yasasına göre Türkiye'de yayımlanan her şeyin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne gelmesi lazım. Bunlar birkaç yerde toplanıyor: İstanbul Basma Yazı ve Resim Derleme Müdürlüğü'nde, Meclis Kütüphanesi'nde, Milli Kütüphane'de, Ankara'da Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi'nde, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde ve İzmir'de Milli Kütüphane adında bir vakıf kütüphanesinde. Fakat bunlardan tam olarak yararlanan yalnızca Milli Kütüphane ile biziz. Üniversite kitapların büyük bir kısmını seçiyor; çocuk kitaplarını ve gazeteleri almıyor. Tabii bir derleme kanunu olduğu için de mecburen oraya veriliyor.

Derleme kanununun acilen değişmesi ve daha işlevsel olacak yerlere gönderilmesi lazım. Eserler gönderilmediğinde bir cezası var; ancak ceza çok düşük olduğu için hiç kimse düzenli göndermiyor. Geçen sene telif eserleri kanunu çıkartıldı ve orada 5 milyardan başlayan çok ağır cezalar getirildi. Fakat hâlâ yönetmelik çıkmadığı için bir yaptırım uygulanamıyor.

Gelen kitapların okuyucuya veya rafa geçmesi çok uzun zaman alıyor mu?

Biz şu anda 2001 yılı kitaplarının tasnifini yapıyoruz. Personelimiz 24 kişi ve bu 24 kişinin içinde kütüphane işlerinden iyi anlayanların sayısı beşi geçmez. İyi bir rehber kütüphaneci, bir araştırmacı geldiği zaman ona yol gösterebilecek bir bilgi donanımına sahip olmalı ki okuyucu istifade etsin.

Katalogları bilgisayara geçmek zor oluyor mu?

Bütün gazeteleri dijital kameraya çekiyoruz; çünkü gazetenin fotokopisinin çekilmesi oldukça zor. Matbu kitaplar ve yazma kitaplar da zaten dijital kamerayla çekiliyor. Bizim dergi bölümümüzde 26 bin çeşit dergi var. Bunun 10 bini bilgisayar ortamına aktarıldı. Kitap bölümünde ise 1988'den 2000 yılına kadar olan kitaplar bilgisayar ortamına aktarıldı. Bundan sonra 2005'e kadar olanlar aktarılacak. Bir de 1988'den öncekilerin aktarılması gerekiyor. Dergi, gazete ve kitapları bilgisayar ortamına bu şekilde geçmek aşağı yukarı 2 milyon YTL civarında bir paraya mal oluyor. Onun için bakanlığımızda müracaat ettik ve dedik ki "ya ihaleye çıkalım ve bunu yaptıralım, ya bir sponsor bulalım ya da bize bu işten anlayan personel verin." Fakat hiçbir şey yapılmadı tabii.

Doğan Hızlan'ın gayretleriyle Aydın Doğan Vakfı devreye girdi. Doğan Hızlan 1950'den beri devamlı Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne gelip araştırma yapar; çocukken başlamış daha. Candan Fetvacı diye bir hanım var bu vakfın başında. Onlar bir rapor çıkardılar ve hesap ettiler; şimdi bakanlığa gittiler, onu bekliyorlar zannediyorum. Diyorlar ki, biz bunu yapalım. Böylece kütüphanedeki bütün materyalin bilgisayar ortamına aktarılması söz konusu olacak.

Yazmaların ne kadarı dijital ortama aktarıldı?

İki yüz, üç yüz tane kadarı. Aslında daha fazla çekilebilir ama kontrol etmek çok zor. Bunu içine sindirmesi lazım kişinin; ben bu işi mutlaka yapmalıyım, bu çok önemli, faydalı, hayırlı bir iştir demesi lazım.

Müneccimbaşının bazı nadir nüshaları var. Yarım kalmış bir müzik kitabı var mesela, o da tek nüsha. Bir sürü nadir eser mevcut. Bu kitapların güvenliği nasıl sağlanıyor?

Yazma kitapların korunmasıyla alakalı çok ciddi bir çalışmamız yok maalesef. Binanın sistemi ise şöyle: Depo tarafına hiç kat atmadıkları için bomboş bir üç katlı bina. Kapandıktan sonra hiç kimsenin oraya girmesi mümkün değil. Gece bekçi bekliyor. Başka da bir güvenlik sistemimiz yok.

Sizin de yapabileceğiniz pek bir şey yok tabii. Mesela Ahmet Mithat Efendi özel bir sayı yapmış ve dokuz-on sayfa kadar çok özel fotoğraflar koymuş. Fakat şu anda bu resimlerin hiç biri yerinde yok. Birileri jilette çok itinayla kesip almış.

20 kişiyle çalışıyoruz; tabii 20 kişiyle bunu kontrol etmek çok zor. Bu konularda bize yardım edebilirsiniz. Kültür müdürlüğüne, genel müdürlüğe hatta ilgili bakanlığa veya müsteşarlığa yazılar yazıp Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin durumunu anlatın ve personel ihtiyacımızı siz de bildirin. Bu ihtiyaçları farklı yollardan ulaştırabilirsek daha çabuk harekete geçilebilir.

Belediyenin, kütüphane binalarının sağlamaştırılması, ahşap binaların restore edilip lojman olarak personele sunulması gibi bir projesi vardı. Bence Süleymaniye ve Beyazıt Kütüphanesi de bu kapsama alınabilir.

Hüseyin Çelik bakan olduğu zaman İstanbul'da bir gazete kütüphanesi kurmak istedi. Onun dışında hiçbir bakan kütüphaneyle ilgili bir beyanatta bulunmadı. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'ni de Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne Hüseyin Çelik aldırdı. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin bize alınması hikâyesini biliyorsunuzdur. 1995'te vakıf kapatılmış ve bölge müdürlüğü, genel müdürlüğe yazı yazmış. Böylece Hakkı Tarık Us'un kitapları kütüphaneler genel müdürlüğüne devredildi. 1997'de bu devir gerçekleşti ama işleme konulması 2000'i buldu. 2000 yılında bana geldiler ve Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin bize devredildiğini bildirdiler. Başka da bir gelişme olmadı maalesef. Hükümetin kütüphanelerin geliştirilmesi konusunda adım atması gerekiyor.

Çok teşekkür ederiz.

Rica ederim.

**Bir Osmanlı Mirası: Müze-i Hümayun
Osmanlıca Arkeolojik Belgeler Arşivi
(İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Kütüphanesi)**

Adnan ALPAY*

Arşiv konusu farklı olduğu için hafızada bir şeyler olması lazım. Daha çok size yazılı bilgi vereceğim ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin arşivinin yeniden organizasyonu ile ilgili çalışmalarını sunacağım.

1881 tarihinde Müze-i Hümayun ismi altında hizmete giren ve günümüzde ülkemizin müzecilik ve arkeoloji biliminin kurulmasına öncülük eden ilk ve tek kurumu İstanbul Arkeoloji Müzesi'dir. Bu müze, Osmanlı Devleti'nin Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında bulunan ve idarî taksimatına göre siyasî sınırlarının tümünde değişik uygarlıklara ait "Asar-ı Atika" olarak tanımlanmış çok zengin eserleri içerir.

Tophane-i Amire Müşiri Fethi Ahmet Paşa tarafından Müze-i Hümayun bünyesinde oluşturulmaya çalışılan Asar-ı Atika Koleksiyonları, h. 1266/m. 1850 tarihinde Harbiye ambarı olarak kullanılan eski cebehane -Eslîha Müzesi (Aya İrini Kilisesi)'n- de bir araya getirilmiş. Ancak devlet arşivinde yaptığımız belge çalışması sonucunda Sisam Beyi Kige adında, muhtemelen Rum olan bir kişinin Fethi Ahmet Paşa'dan önce Avrupa müzeleri normunda ilk müzecilik fikrini ortaya attığını gördük. Hatta son tespitimize göre bütçeden

* Teknik Ressam Topkapı Sarayı Müzesi Teknik Büro.

Arkeoloji Müzesi kütüphanesi girişi

100 bin kuruş kadar bir tahsilât da bu iş için ayrılmış. Âli Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Mecmua-i Asar-ı Atika'ya Müze-i Hümayun ismi verilerek özel bir dairede teşhirleri düşünülür. Bu plan 1291-1875 tarihinde Suphi Paşa'nın maarif nezareti döneminde gerçekleşir. Yabancı devletlerin özel konuklarının Aya İrini'de bulunan eski eserleri görme istekleri yüzünden, Harbiye nezaretinin müteaddit isteği üzerine eserler önce Sırça Saray isimli mekâna, daha sonra da Topkapı Sarayı müstemilatından olan Çinili Köşk'e naklettirilir. Çünkü Aya İrini'de devletin cephanesindeki silahlar ve bu silahlarla ilgili özel bilgiler vardır. Yabancıların bu eserleri incelerken bu konuda da bilgi toplama ihtimalleri harbiye nezaretini harekete geçirir. Öte taraftan, 1868 yılında Fransa Encümen-i Danış üyesi Dümont'un eski eserler ile ilgili yayınladığı katalogdan sonra 1893 tarihinde Fransa Asar-ı Atika uzmanı Salomon Reynak tarafından yeni bir katalog tanzim edilir. Maarif Nezareti tarafından 1874 yılında yayınlanan, eski eserleri teminat altına alan Asar-ı Atika Nizamnamesi zaman içerisinde işlevini yitirince 1882 tarihinde Osman Hamdi Bey tarafından günün şartlarına uygun yeni bir nizamname hazırlanır. 1886 ve 1887 tarihlerinde Osman Hamdi Bey tarafından Sayda'da ortaya çıkarılan çok önemli eski eserler Çinili Köşk'ün karşısında 930 metrelik bir alan üzerinde önce bir kat olarak bir bina edilen yerde sergilenir. Toplanılan İslamî eserlerin teşhiri için bu binanın üzerine bir kat daha ilave edilerek h. 1309/m. 1892 tarihinde hizmete sokulur. Çinili Köşk'ün içinde zaruretten kalmış olan heykeltıraşlık eserleri 1898 tarihinde Çinili Köşk'ün karşısında bulunan 1746 metrekarelik boş alana bir bina daha inşa edilerek oraya taşı-

nır. Bu binanın üst katında kütüphane için daha büyük bir kısım yer ayrılmış ve mimarî yapısına uygun olarak İslamî eserler müzesi olarak da kullanılmıştır. Müze-i Hümayun'da 1902 tarihine kadar ek binalar inşa edilerek halkın ve akademik araştırmacıların hizmetine açılmıştır. Osmanlı coğrafyasından gelen eski eserler yüzlerce sandık içinde Müze-i Hümayun bahçesinde birikir. Bunun üzerine 1903 tarihinde aynı üslup ve mimarî tarzda ortadaki ilk müze binasının diğer tarafına 2037 metre karelik ikinci bir cenah ilave edilerek mevcut eski eserler buraya nakledilir. Böylece bir dereceye kadar tefrik ve tasnif edilir. Maarif Nezaretinin 16 Haziran 1908 tarihli kanun ve yasında Müze-i Hümayun şöyle ifade edilmektedir:

24. madde: Müze-i Hümayunlar Maarif Nezaretine bağlıdır. İdaresi tüm Osmanlı memleketlerinin eski eserler hakkındaki işlemlerini müze-i hümayunlar genel müdürü ismiyle, Maarif Nezaretinin inhasıyla ba-irade-i seniye bir genel müdür ve maiyetinde bir muavin, bir muhasebe memuru, bir genel kâtip, bir başkâtip, yeteri kadar şube muhafızları, bir veznedar, bir nakliyat memuru ve tamirciler istihdam olunacaktır.

25. madde: müzelerde devre ait tüm eski eserlerin tasnif ve teşhirleri, nizamname gereğince icra olunacak hafriyat, hem araştırma hem de inceleme kataloglarının tanzim ve yayını, müzelerin bütçesinin tanzimi gibi işlemler genel müdürlük görevlerinin başlıcasıdır.

26. madde: Müze-i Hümayunlar altı şubeye ayrılmıştır: Birincisi Asur, Babil, Mısır, Finike, İbrani, İran ve Hitit gibi doğu kavimlerinin eserleri; ikincisi Yunanlılar, Romalılar ve Hıristiyanlık eserleri; üçüncüsü İslamî eserler; dördüncüsü *meskûkât* dediğimiz sikkeler; beşincisi sanayi tertibi ve altıncısı kütüphane. Her şubede o şubenin içeriği hakkında, uzman birer muhafız ve gereği kadar muhafız yardımcısı çalıştırılacaktır. Fakat gereği halinde iki şube birleştirilerek bir muhafız tevdi olunabilecektir.

27. madde: Osmanlı memleketlerinde İslamî ve gayri İslamî tüm eski eserler, harabe ile mebanî ve güzel sanatlar eserleri, sanayi ve tarihî olanlarının güzel şekilde muhafazası için; Müze-i Hümayun İdaresi içinde, Muhafaza-i Abidat İdaresi ismiyle uzmanlardan oluşacak bir komisyon kurulması ve gereği kadar mimar, mühendis, müfettiş ve katip istihdamı ve bütçesinin oluşturulması.

1998 yılında, eski ismiyle Müze-i Hümayun, bugünkü ismiyle İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü bünyesinde, muhtemelen 150 bin adet civarında olan Osmanlıca ve Fransızca baş kitabete resmî yazışmalarını içeren -Sultan Abdülmecid Han döneminden itibaren, 1840'tan 1922'ye kadarki süreç içinde Müze-i Hümayun ve Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi'nin tüm yazışmalarını da kapsayan- özgün evrak üzerinde tasnif, katalog, envanter ve araştırma hizmetleri için Osmanlıca Arkeolojik Belgeler Arşivi, Müze-i Hümayun ve Sanayi- Nefise Mektebi Alisi arşivi kuruldu. Arşiv tasnif sistemi de büyük emek harcanarak müdürlük makamına sunuldu. Evrak istek fişi, fotokopi çekim formu gibi araştırma ve tasnif işlemlerine yönelik alt yapı çalışmalarını ifade eden dokümanlar da İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğüne arz edilip uygulama için onay alındı.

Arşivde ne tür belgeler var?

Osmanlıca ve Fransızca belgeler çoğunlukta olmak üzere diğer yabancı dilleri de kapsayan yaklaşık 150 bin civarında belge var; bunun yanında Osmanlı paşalarına ait çok sayıda el yazması kitap da var. Ayrıca, Avrupa'da basılan, çoğu âsâr-ı atika olarak tanımlanmış akademik araştırmaları konu edinen kitaplar ve süreli yayınlar mevcut.

Arşivde araştırma yapacak birisinden ne tür belgeler isteniyor?

Araştırmacılar, araştırma yapamıyor şu anda. 1998'den 4 Ocak 2005 tarihine kadar açığı arşiv bölümü, ama artık kapalı. 15 Kasım 2004'te Alanya Müze Müdürü İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'ne atandı. 28 Aralık'ta, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Osmanlıca Arkeolojik Belgeler Arşivini kapattı, araştırmayı durdurdu. İptal oldu sistem. Aslında İstanbul Arkeoloji Müzeleri Osmanlıca Arkeolojik Belgeler Arşivi'nin yeniden yapılandırılması, araştırma hizmetlerinin norm şeklinde sunumu ve kayıt altına alınması için aşağıdaki arşiv formları hazırlanmıştı. Bu formlar şunlardır:

Osmanlıca Arkeolojik Belgeler Arşivi klişeli, Dış Dosya Gömleği [2 vrk.] 1 adet]. Osmanlıca Arkeolojik Belgeler Arşivi Müracaat Formu [1 adet].

Osmanlıca Arkeolojik Belgeler Arşivi Müracaat Bilgi Formu [1 adet].

Osmanlıca Arkeolojik Belgeler Arşivi Taahhütname Formu [1 adet].

Osmanlıca Arkeolojik Belgeler Arşivi Evrak İstek Fişi [1 adet].

Osmanlıca Arkeolojik Belgeler Arşivi Fotokopi Çekim Formu [1 adet].

Sebep nedir?

Somut bir sebep yok.

Adnan Alpay

Acaba bir inatlaşma mı var, sürülmüş gelmiş olabilir mi?

Hayır, sanmıyorum. Bir aylık bir süreç zarfında devletin arşivi kapatıldı, Bakanlıktaki üst makamların gerekli onayı alınmadan personelin tayini çıkarıldı ve hiçbir şey olmamış gibi müze müdürü yoluna devam etti.

Arşivde kaç personel vardı?

Osmanlı terminolojisini, literatürünü ve özgün belge okumayı bilen, konuyu uygulama bağlamında anlayan benden başka kimse yoktu. Benim arşivde geçirdiğim bu yedi yıl boyunca neler yaptığıma dair müze müdürlüğüne detaylı raporlar sunmama rağmen bir gelişme olmadı. Mesela Sultanahmet'te büyük Bizans Sarayı vardır, Sultanahmet Çeşmesi'yle Ayasofya'nın Cankurtaran tarafına düşen kısımda. Bir de daha sonra İtalyan mimar Fossati tarafından inşa edilen Darü'l-fünun binası ve İstanbul Cinayet Tevkifhanesi olan mahkeme binası var. Mahkeme yanmış; evrakları yanık bir halde bana getirdiler. Yanmış olduğu için çok zor okunuyor. Altı ay bir zaman harcayarak bu yanmış belgeleri büyük bir zahmet ve özveriyle güncelleyerek, mahkemelerden gelen evraklar neler içeriyor, hangi mahkemelerden gelmiş, metin transkripsiyonlarıyla birlikte uzun bir raporla müze müdürlüğüne sunduk.

150 bin belgeyi tasnif ettiniz mi?

Hayır, ama o süreç içerisinde rapor hazırladık, araştırmacılara yardımcı olduk ve bu bilinmeyen arşivde çalışma yapılmasını sağladık. Bu özgün belgelerin kayıt altına alınması, envanter ve katalogların yapılması işlemlerini sürdürdük. Müzenin arşiv çalışmasına 1998 yılında başladığım zaman Dev-

let Arşivleri Genel Müdürü Necati Aktaş Bey idi. Ona gittim. Müzedeki belgeler hakkında sunum yaptım. O da bana tasnif talimatnamesi verdi ve ben den tasnif işini yapmadan önce kurum tarihçesini hazırlamamı istedi. Böylece tarihçe işine girdim ve gördüm ki Arkeoloji Müzesi'nin bir tarihçesi yok. Esere göre mi, binaya göre mi, çalışan personele göre mi bir tarihçe yapılacak. Bu problem olduğu için genel kabul gören bir tarihçe hazırlanmamış. Sadece Osman Hamdi Bey'in kuruculuğu üzerine kısa bir tarihçe mevcut. Oysa müze kütüphanesinin her bölümünü kapsayacak şekilde bir tarihçe yapılması gerekiyor; müzenin özgün arşiv evrakına dikkat ancak bu şekilde çekilebilir. Böyle bir çalışmaya giriştik; bu da hemen hemen yedi yıla ulaştı. İstek ve irademizin dışında müzeden, arşiv tasnif çalışmalarından uzaklaştırılmamız ve devletin arşivinin kapatılması şanssızlık oldu tabii.

Tasnif yapıldı ama içeriklerini bilmiyoruz değil mi?

Maalesef hayır.

Belgelerin damgalanması işi bitti mi?

Hayır, bitmedi.

Şimdi belgelerin kaybolmaması biraz da müzenin güvenliğine kalmış bir şey değil mi?

Güvenliğine değil de, kişilerin inisiyatifine kalmış.

Belgelerin içinde haritalar da var mı?

Evet, var. Hafriyat yapılacak yerlerin haritasıyla birlikte sunulması asar-ı atika nizamnamesinin amir hükümlerindedir. Ama sıra haritalara gelince...

Haritalar genelde eyalet eyalet şeklinde mi?

Hayır, şöyle bir durum var. Osmanlı döneminde mesela hafir (eski eser araştırmacısı) geliyor ve istidasını vererek kazmak istediği yeri bildiriyor. Müze yetkilileri de cevaben "buranın haritasını bize getir", şu kadar harç yatır vs. diyorlar. Haritalar o şekilde ilgili özgün evrak eki olarak birikmiş.

İçindeki eski eserlerin katalogları var herhalde değil mi?

Var ama tam, sağlıklı bir bilgiye hemen hemen kimse sahip değil. Gelen eser fotoğrafı ve bütün evrakıyla birlikte gelmiş ama günümüzdeki personelin bunun nereden geldiği hakkında bilgi sahibi değil. Osmanlıca arşiv bel-

gelerine dair bilgileri yok ve Osmanlıca bilgi ve belge kaynaklarının işaret ettiği referans kaynaklarına da ulaşamıyorlar.

Size göre, bir araştırmacı bu müzenin arşivine geldiği zaman ne görebilir?

Arkeolojik bilgi sunduğundan bahsetmiştim; arkeolojinin dışında da evraklar var. Arkeoloji ağırlıklı olmakla birlikte, Silivri Rumlarının tehcir edilmesi meselesinden de bahsediyor mesela. Yabancılarla ilgili birçok evrak var. Eski eser kapsamında bir çok yabancı Avrupa devletlerinin araştırmacılarının bilgi ve belgeleri ve icra ettikleri tüm faaliyetleri Müze-i Hümayun özgün arşivinde bulunmaktadır. Ayrıca, bunun içerisinde fotoğraflar var mesela: Abdülhamit fotoğrafına çok meraklı. Nerede bir eski eser çıkıyorsa fotoğrafını devlet arşivine kazandırıyor ama maalesef hepsi korunamamış.

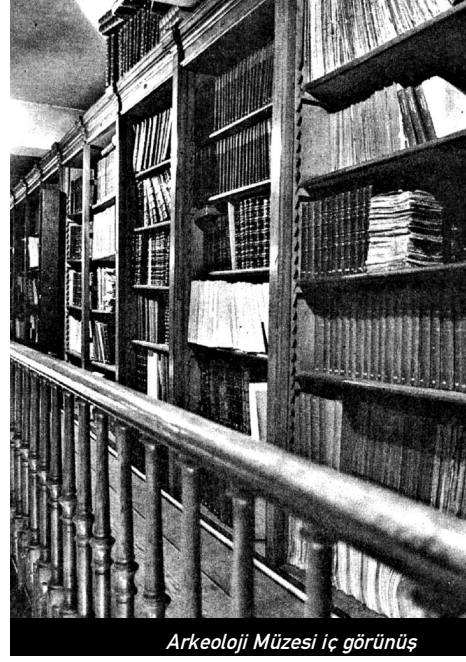
Mesela tramvay projeleri var; arkeolojik eserlere rastlandığı için onlar için de izin alınması lazım. O yazışmaların da bu arşivde bulunması gerekiyor.

Mesela ilginç bir belge var. Osman Hamdi Bey Kabataş'la Taksim arasında buharlı tren imtiyazı almak istiyor.

Teminat olarak ne gösteriyor?

Teminat olarak paşa olan babasını gösteriyor.

Bu Arkeoloji Müzesi'nin içinde bir de okul var. Okul hakkında da biraz bilgi verelim. Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi. Avrupa'daki uygulamalarına benzer şekilde müzenin bir okulu. Daha sonra bugünkü Mimar Sinan Üniversitesi oluyor. Onun yanında bilahare Elvah-ı Nakşiye Müzesi kuruluyor: Resim ve Heykel Müzesi. Elvah-ı Nakşiye Müzesi'nin önce Alay Köşkü'nde kurulmasına karar veriliyor; orada bir müddet faaliyet gösteriyor. Mimar Sinan Üniversitesi'ne devredilirken kapatılıyor. Bir de hattatlık okulu var. Medresetü'l-hattatin, Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'ne bağlı. 1928'de bu hat okulu kaldırılıyor; yerine Şark Tezyini Sanatları bölümü kuruluyor. Bugün de halen Mimar Sinan'da mevcut.

Arkeoloji Müzesi iç görünüşü

Fihriste arkeolojik konu dışında ne var diye baktığımızda yüzde doksan kazı yapan yabancılar hakkında belgeler olduğunu görüyoruz. Mesela Avusturyalılar Efes'te faaliyet gösteriyor; o bölgenin imtiyazı onlara verilmiş. Fransızlar, Danimarkalılar var mesela onların dışında.

Gelelim müzenin ve devletin bu yabancılara bakış açısı ve algılamasına. Belgelerden görebildiğim kadarıyla Osmanlı devleti Almanya'ya soğuk yaklaşıyor; Avusturya'ya ise çok toleranslı. Hatta bir belgede şu ifadeye rast geldim: Avusturya-Macaristan İmparatoru Joseph'e hoş görünmek için şu asar-ı atıkanın İzmir gümrüğünden imrarına dair... Avusturya-Macaristan Osmanlı İmparatorluğu gibi çok milletli bir imparatorluk. Bu yüzden Osmanlı devleti ve özellikle padişah Abdülhamit Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın dağılmasını istemiyor. Milliyetçiliğe karşı durmaya çalışıyor bu devletler. Devlet Avusturya'ya çok toleranslı, Almanya'ya karşı soğuk bir tutum sergiliyor. Müze yönetimi ise Almanya'ya daha yakın ve Avusturya'ya karşı. Belgelerde böyle bir realite göze çarpıyor.

Hiç şikâyet gördünüz mü, mesela yerel halkın şikayetleri olabilir. Burada arkeolojik kazı yapılıyor ve eserler götürülüyor gibi.

Halkın değil de yöneticilerin var. Mesela Süleyman Nazif'in bir raporu var. Kendisi Musul Vilayet Valisi. Bu belgede diyor ki: "Asurlulara ait asar-ı atıkanın muhafazası hakkında: İngilizlerle Fransızlar 50-60 yıl evvel Ninova medayin-i kadimesini yağma ettikleri gibi son on yıl içinde de Almanlar Asur belde-i tarihiyesinin hıfz edip sakladığı bu kıymetli hazineleri tarac ettiklerinden ve bazı menazir resimlerini almak bahanesiyle vilayet dahilinde mütevelliyen dolaşarak asar-ı atıkayı sirkat veya bulunduğu yerleri işaret etmekte olduklarından bahisle vatanımızdaki yadigar asar-ı vikaye edilecek bir tedbirinin lüzumunun ittihazı hakkında Musul vilayetinde ba-tahrir iş'ar kılınmış ve Müze-i Hümayun müdürlüğüne yazılan der-kenarda asar-ı atıka'nın hüsn-i muhafazası ve bila-ruhsat hafriyata vezayiften bulunduğu bildirilmiş olmakla dahiliye nezareti idare-i umumiye tarafından bu cevabın ilgili yerlere gönderilmesi hakkında, Musul Vilayet Valisi Süleyman Nazif imzasıyla 30 Ağustos 1914 Pazar tarihli dahiliye nezaretine yazısı.

Kütüphaneye ilgili de biraz bilgi verebilir misiniz?

Halka açık, ama normal halk kütüphanesi gibi değil de bir ihtisas kütüphanesi gibi çalışıyor.

İçerik olarak neler ihtiva ediyor?

Müzenin kurulduğundan itibaren Avrupa'da arkeoloji konusunda ne kadar kitap çıkmışsa bunlar müzeye kazandırılmış. O eserler var, onun dışında Osmanlı paşalarına ait el yazması kitaplar var. Ayrıca süreli yayınlar da var ve günümüzde çıkan yayınlar da kütüphaneye kazandırılıyor. Ama en önemli koleksiyonlar, paşalara ait. İtalyan Mimar Fossati'nin renkli olarak çizdiği ve görsel ağırlıklı büyük ebattaki Ayasofya'nın iç ve dış tüm mekanlarının albümü, Müze-i Hümayun Kütüphanesi için Osmanlı Devletinin resmi yayın organı olan Takvim-i Vekayi Gazetesinin tüm sayıları, Müze-i Hümayun'un yeni binasının açılışını konu alan Tercüman-ı Hakikat Gazetesi'nin, 12.6.1891 tarihli matbu metni, bu metnin transkripsiyonu ve sadeleştirilmiş bölümü ile bu metinlerin ferman şeklinde tasarlanmış görsel, renkli belgesi de burada mevcut.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Osmanlıca arkeolojik belgeler arşivi Müze-i Hümayun evrakı (İAMA.OA.Mz.H. EVRAKI) ise şunları ihtiva etmektedir:

İAMA.OA. Mz.H.Evrakı [*İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Osmanlı Arşivi, Müze-i Hümayun Evrakı*] K.78, D.5726:

Karesi Mutasarrıflığı Tahrirat Kalemi antetli ve Karesi Mutasarrıfı Murad Fuad imzasıyla Müze-i Hümayun Müdürlüğü'ne yazılan 1331.B.9 (1329.6.1) 1913.6.14-ct. tarih ve 112 nolu yazı hk.

Karesi Livası hakkında mufassal bir Salname ve bilhassa Zağnos Mehmet Paşa'nın Müze-i Hümayun'da mahfuz bulunan kitapları ve bunlara mütekaddim malumat hakkında 1331.B.9 (1329.6.1) 1913.6.14-ct. tarih ve 112 nolu yazı, Karesi Mutasarrıfı Murad Fuad imzasıyla Müze-i Hümayun Müdürlüğüne gönderilen yazı hk.

"Müze-i Hümayun Müdürlüğü'nün evrak arkası not parafı gereği hk. (Müze-i Hümayun Muhafızı Makridi Bey bunlara dair serian bazı malumat toplayarak bir küçük makale yazabilir.)"

Karesi Mutasarrıflığı'ndan Müze-i Hümayun Müdürlüğü'ne yazılan 1331.B.9 (1329.6.1) 1913.6.14-ct. tarih ve 112 nolu yazı hk.

Müze-i Hümayun'un Karesi Sancağı Mutasarrıflığına yazdığı 1331.N.10 (1329.7.31) 1913.8.13-ç. tarih ve 249 nolu/nezaret no. 257 sayılı cevabî yazısı.

Karesi Oğulları'yla Osmanlılar Devri hakkında Müze-i Hümayun Muhafızlarından Makridi ve Hafız-ı Kütüb Muavini Ali Beyler tarafından tertip edilen makale.

Müze-i Hümayun Müdürlüğü'nün müsvedde evrakı (2 vrk. halinde) dış dosya gömlek yazısı. Dosya no: 5726, 1329.8.1 (1331.N.11) 1913.8.14-pr. tarih ve karton 78.

Arşiv evrakına* yansımış kitap ve kütüphaneyle ilgili özgün bilgiler ise kronolojik tarih itibarıyla şöyledir:

- 1 (1873.3.19-ç.-1290.M.19) Müzenin kitap envanter kaydını ihtiva eden bilgiler.
- 2 (1875.2.19-c.1292.M.13) Müze Mektebine; Miftahu'l-Hurûf kitabının ücreti hk.; Müze Müdürlüğü Detiye isimli kişinin müzekkeresi hk.
- 3 (1876.1.19-ç.-1292.Z.22) Tüm yabancı devletlerle kitap mübadelesi hk.
- 4 (1878.7.26-c.-1295.B.26) Müze Müdürlüğü'nün meskûkat-ı atika'ya dair Pisfe (?) şehrinde bulunan cemiyeti tarafından ayda bir neşrolunan meskûkat-ı atika lügatından ve âsâr-ı atikaya dair 3 franka bir kitap mübayaa isteği hk. yazısının cevabı.
- 5 (1882.12.6-ç.-1300.M.25) Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi (SNF) Kütüphanesi'ne alınacak Fransızca ve Almanca kitapların isim ve fiyatları Listesi.
6. (1882.12.11-pt.-1300.M.30) Vidin Kütüphanesi'nin Demirbaş defteri (5 mai 1882 Saltanat-ı Seniyye Vidin Ticaret Vekaleti'nin Osmanlıca ve Latince mührüyle).
- 7 (1893.7.25-s-11.M.1311) Müze-i Hümayun kütüphanesi için alınacak tarih ve fen kitaplarının ismi, fiyatları ve alımı hk.
- 8 (1893.7.25-s.-11.M.1311) Müze-i Hümayun kütüphanesi için alınacak tarih ve fen kitaplarının ismi, fiyatları ve alımı hk.
- 9 (1893.7.27-pr.-1311.M.13) Müze-i Hümayun Müdürlüğü kütüphanesine alınan fen ve tarih kitaplarının 400 kuruş olan ücretinin; Maarif Nezaretinin bütçesinden ödenmesi hakkında Maarif Nezaretine yazılan yazı hk.
- 10 (1893.4.12-ç.-1310.N.25) tarihinden itibaren Jüpin isimli kişinin istifası ve yerine Detliz (Vesliz ?) isimli kişinin tayini hk.
- 11 (1893.6.6-s.-1310.Za.21) Müze-i Hümayun Müdürlüğü hademelerinin maaşının tahsisi ile Müze-i Hümayun Müdürlüğü'nün âsâr-ı atika kataloglarının düzenlenip neşrine memur olan Jüpin isimli kişinin ve Müze-i Hümayun'un yeni müze dairesinin üst katında tanzim olunan kütüphane ile tarih-i tabi-i numunelerinin konu edildiği şubeye; kadim Mısırlılar, Asuriler ve Keldaniler zamanından kalma Asur ittihaz olunan salonlara

* Bu evrak içerisindeki özel isimler özgün Osmanlıca belgede yazıldığı şekliyle okunmuş olup orijinal yazılımlarına ulaşamamıştır.

- lisan bilen Kostantin isimli kişinin istihdamı hakkında Maarif Nezaretine yazılan yazı hk.
- 12 (1895.2.15-c.-19.Ş.1312) Müze-i Hümayun Müdürlüğünün kataloglarının tanzimi için Mösyö Jüpin isimli kişinin istifası nedeniyle yerine Alman uyruklu Detliz (Vesliz ?) isimli kişinin tayini hk.
- 13 (1895.2.19-s.-1312.Ş.23) Müze-i Hümayun'un kataloglarının düzenlenmesi hk., Sadaret makamından Maarif Nezaretine yazılan yazı hk., Mz.H.'un âsâr-ı atika kataloglarının düzenlenmesi ve yayını hk.
- 14 (1895.5.30-pr.-5.Z.1312) tarihli Müze-i Hümayun Müdürlüğü'nün dahiliye nizamnamesi gereğince Meskûkat-ı Türkmaniye, Âsâr-ı Heykel-Tıraş-ı hakkında geçen yıl tabettirilen risalelerin masrafları hk.
- 15 (1895.6.3-pt.-1312.Z.9) Müze-i Hümayun'da bulunan âsâr-ı atikanın tab ettirilen risaleler hakkında Sadaret makamının Maarif Nezaretine yazdığı yazı hk.
- 16 (1895.12.4-ç.-1313.C.16) Sadaret Mektubiden (S.MKT) Maarif Nezaretine buyuruldu hakkında Müze-i Hümayun'da mevcut âsâr-ı atika, meskûkat-ı atika ve Bizantin meskûkatı ile Hamidi ve (...) âsârının Türkçe ve Fransızca kataloglarını ve ayrıca tunç, gümüş, altın âsâr-ı atika ve vesairenin kataloglarının masrafları hk.
- 17 (1899.3.1-ç.-1316.L.18) S.MKT.den Maarif Nezaretine yazılan buyuruldu hakkında âsâr-ı atika nakliyat ve vs. için Müze-i Hümayun'da mevcut altın, gümüş, tunç âsâr-ı atika kataloglarının tanziminde çalıştırılan Jüpin isimli kişiye ödenecek ücret hk.
- 18 (1904.6.1-ç.-1322.Ra.17) S.MKT.den Maarif Nezaretine yazılan buyuruldu hakkında, Müze-i Hümayun'da bulunan âsâr-ı atikadan olan Meskukat-ı İslamiyenin kataloglarının basım, cilt masrafları hk.
- 19 (1904.1.16-ct.-1321.L.27) S.MKT.den Maarif Nezaretine yazılan buyuruldu hk. Müze-i Hümayun Müdürlüğü adına tabedilen âsâr-ı atika kataloglarından Meskukat-ı İslamiye kısmının dördüncüsünü teşkil eden Selçukkiye Kataloglarının ve bunların ciltlerinin masraflarının tesviyesi hk.
- 20 (1907.7.2-ct.-1324.Z.18) Müze-i Hümayun Müdürlüğünün kitap, cilt, kâğıt masrafları hakkında Müze-i Hümayun mührüyle sunulan yazı hk.
- 21 (1907.7.2-s.-1324.Z.18-ct.) Müze-i Hümayun Müdürlüğünün kitap, cilt, kâğıt masrafları hakkında Müze-i Hümayun mührüyle sunulan yazı hk.
- 22 (1910.12.10-ct.1328.Z.7) Kütüphaneler hakkında istatistik

23 (1912.10.6-p.-1330.L.24) Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye Genel Müdürlüğün'den Dahiliye Nezareti Muhabere-i Umumiye Dairesi 4. şubeye yazılan yazı hk. Alman uyruklu Martin Godkiyencet ile âsâr-ı atika uzmanı ve Prof. Dr. Rihart De Luving ve Felemenk Sefareti 2. tercümanı Van Op Hüvid isimli kişilerin âsâr-ı atika olan ve İstanbul, Bursa isimli yerlerde bulunan camii ve türbelerin iç ve dış mekanlarının renkli resimlerini almak isteği hk.

Renkli fotoğraf almak usulü memleketimizde henüz layığıyla tatbik ve icra olunamadığından yukarı da isimleri geçen kişilerin çektikleri ve tabetikleri her renkli fotoğraf ve vb. işlemlerden oluşacak koleksiyonlardan birer tanesinin Evkaf müzesine ve bir tanesi Müze-i Hümayun Müdürlüğüne ve bir tanesi de mühendis mektebi ve kütüphanesine hediye edilmesi Evkaf-ı Hümayun Nezareti inşaat ve tamirat müdürlüğüne ifade kılındığı. Prof. Dr. Rihart de Luving ile 2 arkadaşı tarafından Yerebatan ve Binbirdirek isimli emâkin-i kadîme ve İmrahor cami ve Selanik vilayetinde Ortacı Cuma, Kasımiye ve Ayasofya, eski Cuma Cami isimli yerlerde.

24 (1916.11.1-ç.-1335.M.5) Halep Vilayetinde bulunan Sühreverdi Kütüphanesinde bulunan kitapların listesi ve zayi olunan kitapların yerlerine konması bu kitapların nakli hk.

25 (1916.11.2-pr.-1335.M.6) Müze-i Hümayun Kütüphanesine hediye edilen kitaplar hk.

26.(1916.12.25-pt.-1335.S.29) Mamûretü'l-aziz vilayetine bağlı olan Harput'da Çötelizade Hacı Kamil Paşa ve Hacı İbrahim Paşa Kütüphanelerinde bulunan kitapların zayi hk.

27 (1917.11.20-s.-1336.S.5) Bitlis Sabık Müftüsü'nün harap olan hanesinde Süryani Lisaniyla yazma incilin bulunduğu Müze-i Hümayun Kütüphanesine gerekliliği ve bu eserin kütüphaneye konulduğu hakkında 2. Kolordu-yı Hümayun Kumandanlığı Erkan-ı Harbiyesi'ne Müze-i Hümayun Müdürü Halil imzasıyla yazılan cevap-ı derkenar.

28 (1918.1.21-pt.-1336.R.8) Müze-i Hümayun Kütüphanesine ek ilave inşası hk.

29 (1918.4.29-pt.-1336.B.18) Edebiyat Fakültesi Rusça Müderrisi (Prof.) Ahmed Saib Beyin Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü Kütüphanesi'nde bulunan kitapları incelemesinde Kafkasya Vukuât-ı Harbiyesi'ne aid olup Rus Hükümetinin evrak-ı resmiesini havi mufassal ve muntazam 14 cild tarih kitabını gördüğünü ve bu kitapların Darülfunun Kütüphanesi'nde hifzedilmesinin daha uygun olacağı ve bu kitapların nakli hk.

(Bu kitaplar Dersaadet Rus Asâr-ı Atika Enstitüsüne ait ve 1930 yılına

kadar Müze-i Hümayun'da İstanbul Arkeoloji Müdürlüğü Kütüphanesi'nde muhafaza edilip 1930 tarihinde Rusya'ya iade edilen 30.000 cilt kitabın aidiyeti içinde olabilir)

30 2. evrak: (1922.2.28-s.-1340.B.1) tarihli ve Müze-i Hümayun Müdürlüğü'nün mali yıl şehriye ve taahhüdat cetveli'nin Müze-i Hümayun Müdürlüğü muhasebe memuru Tahsin imzasıyla Maarif Nezaretine hitaben yazılan yazı hk.

31 (1922.7.31-pt.-1340.Z.6) Müze-i Hümayun Müdür Vekili Fahri Bey, Müze-i Hümayun Müdürlüğü Muhasebe memuru Tahsin Bey, Dahiliye müdürü Süleyman Hikmet Bey, Hafriyat memuru Haydar ve Bedri Beylerin katılımıyla kurulan ve Müze-i Hümayun Müdürlüğü'nün emrinin gereği oluşturulan komisyonda; Müze-i Hümayun'un tüm mekanlarında ve birimlerinde bulunan bütün demirbaş eşyanın yedi bin iki yüz elli dokuz altın kıymetinin takdir edilmekle ve bunların Müze-i Hümayun'daki özgün mekanlarında bulunan yerlerini gösteren dokuz sayfalık defter.

Burada son olarak, Zarif ORGUN tarafından 1983 yılında hazırlanan İstanbul Arkeoloji Müzeleri Osmanlı Arşivi'nin fihristinden de bahsedebiliriz. Söz konusu Müze-i Hümayun Evrakı fihristinin içinde şu bilgiler göze çarpar:

Karton 95 (k.95) evrakı içinde 1918 (Rumi 1334) tarihinde Müze-i Hümayun'un genişletilmesi, ilave inşaat hakkındaki bilgiler.

Karton 76 (k.76) evrakı içinde 1914 yılında Leipzig şehrinde düzenlenen kitap sergisine dair önemli bilgiler.

Karton 78 (k.78) evrakı içinde Balkan Harbinde istilaya uğrayan Rumeli'den alınan kitap (muhtemelen Vidin'den gelen özgün ve elyazması kitap vb. evrak) vb. hakkında bilgiler.

Bu kütüphanenin yeniden açılmasıyla ilgili neler yapılabilir?

Arkeoloji Müzesi'nin 1983 yılı Müdürü İsmail Köse Bey aramızda. Bu soruya bir büyüğümüz ve konuyla çok ilgili bir kişi olarak İsmail Bey lütfeder, cevap verirse çok memnun oluruz.

[İsmail Köse] Meseleyi ben kısaca şöyle ifade edeyim. Olayın üst boyutta algılanması gerekiyor. Kimsenin kötü niyeti yok; fakat üst boyuttaki yöneticilerin olayı algılamasından kaynaklanan bir durum söz konusu.

Kültür Bakanlığına mı bağlı burası?

[*Smail Köse*] Tabii. Şimdi şunu söylemek istiyorum; mesela müzeler hizmetler yönetmeliği var. Topkapı Sarayı özel yönetmeliği; Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin özel yönetmeliği var. Şimdi Müze-i Hümayun için bu sistem yoksa asar-ı atika koruma kanunlarının olduğu mekânda, siz bu sistemi kurmak mecburiyetindediniz. Ama maalesef yok. Aslında çoğu zaman olayı kavrayamadığı, ciddiyetini algılayamadığı için müdahale etmiyor; oysa yetkisi, imkânı var. Olayın çok rasyonel bir şekilde rapor edilmesi, ciddi bir organizasyon şemasının yetkililerin önüne konulması ve basınının da konuya dâhil edilmesi gerekiyor ki bu işlerde ilerleme kaydedilsin.

Çok teşekkür ederiz.

Cumhuriyet Devrinin İlk Belediye Kütüphanesi: Atatürk Kitaplığı Tarihi ve İçerisinde Bulunan Değerli Eserler

Hüseyin TÜRKMEN*

Atatürk Kitaplığı aslında Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü'nün merkezî kütüphanesidir ve İstanbul Büyükşehir belediyesine bağlıdır. Tarihçesini kısa geçeceğim: çünkü Atatürk Kitaplığı'nın özellikle 1981'e kadar olan tarihçesi hakkında maalesef çok fazla bilgimiz yok. O nedenle de, tarihçesi üzerine bir çalışma yürütülüyor. Belediye tarafından İstanbul'da kütüphane kurulması çalışmaları aslında 1924 yılında başlıyor ve dönemin çıkan gazeteleriyle 1926 yılında Mehmet Halit Bey'in *Şehremaneti Mecmuası*'ndaki "Şehir Kütüphanesi" makalesinden öğrendiğimize göre 1924 yılında "*Şehremaneti Kütüphanesi*" adıyla bir kütüphane açılıyor. Bu kütüphane uzun süre faaliyetlerine devam ediyor. Gazete haberlerinde bu kütüphanenin sadece belediye mensuplarına hizmet edeceği haber veriliyor. Ancak bizim kütüphaneye devredilen "*Şehir Kütüphanesi*" damgalı kitaplardan yola çıkarak şu fikre varıyoruz ki bu kütüphane halk kütüphanesi hizmeti de vermiştir. Çünkü belediye mevzuatı dışında, halka hitap edecek tarih, edebiyat, sanat kitaplarında dahi bu damganın olduğu görülüyor.

Atatürk Kitaplığı'nın asıl nüvesini oluşturan çalışma ise 1928 yılında başlıyor. İlk toplantısı 28 Şubat 1928'de, şu anda Şişli'de Atatürk Müzesi olarak kullanılan Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı öncesinde bir süre misafir olduğu evde yapılıyor. Tabii bu gayri resmi bir toplantı ve bu toplantı dönemin vali ve belediye başkanı nezaretinde, devrin ileri gelenlerinden, hepimizin tanıdığı Prof. Dr. Fuat Köprülü, Halil Ethem, Süheyl Ünver ve Osman Ergin'den olu-

* Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler Bölümü.

şan bir heyet tarafından gerçekleştiriliyor. Resmî olarak girişimlere ise 1929 yılında başlanıyor.

1929 yılındaki çalışmalar bir halk kütüphanesi kurulmasından ziyade inkılap müzesi ve şehir vesikaları müzesi kurulması üzerine bina ediliyor. İlginctir sadece Cumhuriyet devri değil, Lale devrinden itibaren Türkiye’de yapılan inkılaplar, devrimler veya değişikliklerle ilgili her türlü resim, heykel, silah, kıyafet vs. eşyaların toplanması gündeme geliyor ve epeyce malzeme toplanıyor. Hatta beklenenden fazla malzeme toplanınca, bugünkü Atatürk Müzesi binasının yeterli olmadığı görülerek malzemeler 1931 yılında şu anda *Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi* olarak kullanılan Beyazıt Medresesi’ne taşınıyor. Toplanan belgeler 10 Temmuz 1939’da “*Şehir ve İnkılâp Vesikaları Müze ve Kütüphanesi*” adıyla resmen açılıyor.

1945 yılında bu bina da yetersiz kalınca, Müze malzemelerinin tamamı kütüphaneden çıkarılarak bugünkü *Gazanfer Ağa Medresesi*’ne taşınıyor ve orası belediye müzesi olarak hizmete giriyor. Şu anda ise *Belediye Müzesi* yani *Şehir Müzesi* Yıldız Sarayı’ndadır. İmaret Medresesi tamamen kütüphaneye tahsis ediliyor ve buradaki hizmetini 1981 yılına kadar devam ettiriyor. Cumhuriyet’in 50. kuruluş yıldönümünde Türkiye’de birçok kültürel, sanatsal ve sınaî yapıya imza atılıyor. Bu çalışmalardan biri olarak İstanbul Belediyesi’yle Koç Holding arasında bir protokol imzalanıyor ve 1973 yılında Atatürk Kitaplığı’nın şu an bulunduğu binanın temeli atılıyor. 1976 yılında ise kitaplığın binası ve dönemin belediye başkanı *İstanbul Atatürk Kitaplığı*’nın anahtarını Koç Holding Grubu adına Rahmi Koç’tan teslim alıyor.

Binanın projesi Prof. Dr. Sedat Hakkı Eldem tarafından yapılmış. Aslında projede üç bölüm tasarlanıyor. Şu anda bulunan bölüm dışında iki bölüm daha olması planlanıyor, fakat maalesef o iki bölüm hayata geçirilemiyor. O günden bugüne kullanılan ana bölüm, üç ana ve bir ara kattan meydana geliyor. Kütüphaneden ilk girdiğimizde sağda sergi salonumuz, tam karşısında ise konferans salonumuz var. Sergi salonumuz 75 m⁵, konferans salonu ise 75 kişi kapasiteli. Girişte üst okuma salonumuz var. Üst okuma salonumuz 7’den 70’e herkese hizmet veriyor. Atatürk Kitaplığı’nda ismiyle bağlantılı olarak *Atatürk Kitapları Bölümü* bulunuyor.

Atatürk Kitaplığı 1981 yılında binasına taşındığında açık rafta tek bir kitap dahi bulunmuyordu ve bu durum uzun süre devam etti. 1990’lı yıllarda kitaplar açık rafa çıkarılıyor. Yine 1990’lı yılların başına kadar kütüphaneye lise öğrencileri alınmıyordu. Ancak talepler doğrultusunda olsa gerek, 90’lı yıllar-

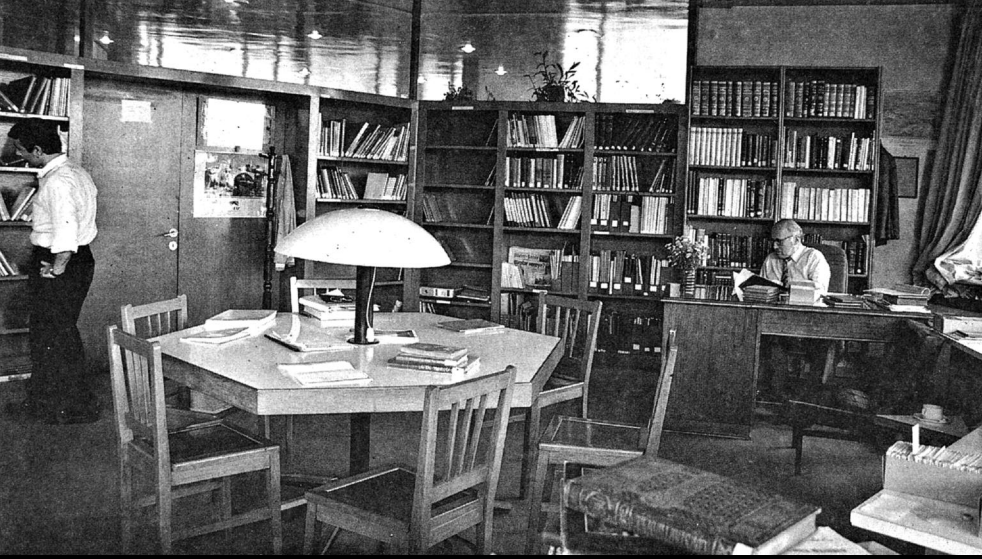

dan sonra lise öğrencileri ve açılan yeni bölümlerle çocuk öğrenciler de alınmaya başlıyor. Giriş bölümünün hemen altında ikinci katta ise süreli yayınlar araştırma salonumuz var. Süreli yayınlarda okuyuculara el yazması eserler veya nadir eserlerin bizzat kendisi değil de mikrofilmleri sunuluyor.

İstanbul Kitaplığı bölümü ise benim şu anda çalıştığım birim. Bu odada birçok faaliyeti bir arada yapıyoruz. Burada İstanbul ile ilgili birincil kaynaklar açık raf sistemiyle hizmete sunuluyor. Açık rafta yaklaşık 2500 kitap var; İstanbul'la ilgili bir o kadar kitap da depoda mevcut. Bunun yanında yaklaşık 400 adet albümümüz var ki bunlar da toplamda yaklaşık 10 bin görüntü içeriyor. Bunların tamamı bilgisayar ortamında kataloglanmış durumda.

Diğer bir birimiz ise araştırma salonunda bulunan Bilgi İşlem. Bilgi İşlem'de Türkiye'de sadece iki ya da üç kurumda bulunan bir makine bulunuyor. Makinenin özelliği, gazetenin iki sayfasını aynı anda çekebilmesidir. Bu büyük bir hız kazandırdığı ve scanner mantığıyla çalıştığı için el fotokopisine nazaran çok daha kaliteli. Bu hizmet de şu an makinenin arızalanması sebebiyle maalesef verilemiyor.

Bugün kütüphanelerin en büyük sorunu aslında arşivleme sıkıntısı. **AKDAS** yani **Atatürk Kitaplığı Dijital Arşivleme Sistemi** adıyla yeni bir sistem geliştirildi. Bu çalışmalar aslında 1997 yılı Nisan ayında şu andaki başbakanımız, o zamanın Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından başlatıldı. Recep Tayyip Erdoğan dönemi, Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü için atılım dönemiydi. Yine bu dönemde o gün için çok devasa olan yangın söndürme sistemi yapıldı. Ve yine 1997'nin başında 20 personel alındı; bu personelin tamamı Kütüphanecilik bölümü mezunuydu.

Atatürk Kitaplığı Nadir eserler ve İstanbul kitapları bölümü

Kütüphane Müzeler Müdürlüğü'ne genel anlamda Türkiye'de yatırım yapılması okuyucuların talepleriyle birebir bağlantılıdır. Bunu özellikle bu seçkin topluluğa iletmek istiyorum. Bir örnekle konuyu bitireyim. Bizim şubelerimizden birisi olan Ümraniye Kütüphanesi Türkiye'de pazar günü açık olan tek halk kütüphanesidir. Ümraniye halkından belediyeye gelen talepler neticesinde kütüphane açıldı.

Hizmet veren birimlerimizden bir tanesi de Görme Engelliler Bölümü. Burada önemli görülen kitaplar scanner yoluyla veya doğrudan teybe okunarak bilgisayar veya kaset ortamına kaydediliyor.

Bir ara katımızın olduğundan daha önce bahsetmişim. Bu bölümde cilthane, restorasyon, yemekhane ve eşya depomuz var. Cilthanede kütüphanenin yıpranan kitapları veya yeni gelen gazete ve dergiler ciltleniyor. Yine aynı katta cilthaneye bağlı restorasyon atölyemiz var. Burada da gerek yeni, gerekse de eski kitaplardan yıpranan veya herhangi bir şekilde fizikî veya biyolojik etkenlerle zarar görenler restorasyona tâbi tutuluyor. Bizim -Japonya'dan geldiği için- Japon kâğıdı dediğimiz asitsiz kâğıtlarla bir nevi PVC kaplama gibi kaplama yapılıyor. Kitapların en önemli düşmanı asittir ve şu anki bütün kitaplar asitlidir, sonsuz () işareti taşıyan kitaplar hariç. Sonsuz işareti kütüphanecilik biliminde asitsiz kâğıt anlamına gelir. Eski döneme ait kâğıtlarda asit yoktu ama onların da başka dezavantajları vardı. Özellikle bizim aharlı kâğıt dediğimiz kâğıtlarda nişasta gibi unsurlar olduğu için bu kâğıtlar kurtların iştahını kabartıyordu.

Yazma eser restorasyonunda çalışan personelin tamamı uzman sayılır. Üniversite mezunu değiller ama hepsi ciltçilik meslek lisesi mezunu. Ayrıca Mimar Sinan’da restorasyon dersi veren Saadet Hanımdan bir yıl süresince eğitim aldılar. Kütüphanede nadir eserler ve diğer eserlerin saklandığı kitap depomuz 500 bin kitap alacak kapasitededir.

Şu anda ne kadar kitap mevcut?

Adet –cilt değil- olarak takriben 250 bin. Yazma, basma, gazete, dergi, hepsi buna dâhil. Bizim kütüphanemiz derleme almıyor. Okuyucular bir kitabı, gazeteyi ya da dergiyi bulamadığında “buraya gelmiyor mu” diye soruyorlar. Hayır, bizim kütüphanedeki kitapların tamamı satın alma veya bağış yoluyla toplanıyor. Derleme yoluyla kitap elde etme imkânımız maalesef yok. Malumunuz, derleme usulü, 1934 yılında çıkan ve şu anda fikir ve sanat eserleri kanunuyla değiştirilen bir kanunla, afişinden görsel malzemeye pankartlarına kadar basılan her türlü malzemenin beş nüshasının derleme müdürlüğüne gitmesi anlamına geliyor. Derleme müdürlüğü de ilgili kütüphanelere gönderiyor. Ama maalesef bu sistem, Türkiye’de verimli bir şekilde işlemiyor.

Kitaplar kütüphane depomuzda çelik raflarda açıkta bulunduruluyor. Açıkta bulunduğu için iki konuda tedbir alınmış durumda: Nem ve yangın. Makine ile nem oranı kontrol ediliyor ve gerektiğinde otomatik olarak artırılıp eksiltiliyor. Kütüphanemizin en önemli özelliklerinden birisi gazlı yangın söndürme sistemi. Gazlı Söndürme Sistemi Türkiye’de birkaç kütüphanede var. Çok daha eski zamanda alınmış sistemler olduğu için, bugün pek çok kütüphanede kullanılmayan bir sistem bu ve aynı zamanda da çok pahalı. Bu proje belediye encümenine gittiğinde, belki Kütüphaneler Müdürlüğü’nün gürültü koparan tek projesi olmuş. Çünkü 1998’de, ekonominin de bu kadar iyi olmadığı bir dönemde, 110 milyar TL’ye mal olmuş.

Bunun dışında bir de çocuk bölümümüz var. Bu bölüm şu an kütüphanenin dışında. Bahçenin içinde prefabrik bir binaya taşınmış durumda.

Koleksiyonlara gelince... Kütüphanemizin derleme nüshası almadığından bahsetmiştik. Ancak kütüphanemizin özellikle 1939 yılına kadar aldığı bağışlar çok kıymetli. 1939 yılından sonra da kıymetli bağışlar yapılmış ama 1939-1945 arasındaki bağışların yerini doldurmak gerçekten mümkün değil. Bunların başında da hiç kuşkusuz Muallim Cevdet ve Osman Ergin’in bağışları geliyor. Aslında Osman Ergin’i başta zikretmek daha doğru olur.

Çünkü kütüphanemize Muallim Cevdet yazmalarını kazandıran da Osman Ergin'dir. Osman Ergin ve Muallim Cevdet yakın arkadaştır. Osman Ergin, Muallim Cevdet'in hastalığı esnasında Muallim Cevdet'i ikna ederek kitaplarının tamamını o zamanki Belediye Kütüphanesi, şimdiki Atatürk Kitaplığı'na devretmesini temin ediyor.

Muallim Cevdet'i dile getirmişken, Muallim Cevdet'in genelde hep yazmaları bilinir ama hiç onlardan aşağı kalmayacak derecede ferman, berat ve vakfiyeleri var. Ferman, berat ve vakfiyelerin katalogunu hazırlamak bize nasip oldu. 53 tane ferman, berat ve vakfiyesi var. Bunlardan şüphesiz en önemlisi Orhan Gazi'ye ait olan "*Mekece Vakfiyesi*"dir. Osmanlı tarihçilerinin söylediğine göre, Osmanlı'dan kalan en eski vesikadır. Bugünkü basit anlamda kataloglama kuralları çerçevesinde; kim tarafından, kim için, hangi amaçla yapıldığı, kaç satır olduğu, hangisinin yazıldığına dair bütün bilgiler bilgisayar ortamında var, basılı olarak da yayınlarımız arasında çıktı.

Aslında koleksiyonu dört ana gruba ayırabiliriz: Belediye, Muallim Cevdet, Osman Ergin ve diğer bağışlar. Belediyenin satın alma yoluyla elde ettiği kitaplar ve irili ufaklı bağışlar genelde hep Belediye bölümündedir. Bağış olup da Belediyeye kayıtlı olan çok fazla kitap var. Hepsisi Belediye çatısı altında toplanmış. Bağış koleksiyonu da 100'e yakın şu anda. Belediyenin içindeki bağışları da hesaba katarsanız bağış sahibi kişi sayısı 150'ye yakındır. Bunlar arasında çok ciddi eserler verenler de var. Mesela şu anda hâlâ kütüphanemizde çalışan Nail Bayraktar hocamız bunlardan birisi. Onun tarafından kütüphanemize çok ciddi eser bağışı yapıldı. Biz bir armağan kitabı hazırlayarak kendisine teşekkür edelim istedik. Hocamız ise bizden üstün çıktı. Biz ona kendi yazılarının ve adına yazılmış makalelerin yer aldığı iki ciltlik bir kitap hediye ettik. O da mukabil olarak 50'nin üzerinde yazma eser bağışladı.

Yeri gelmişken yayınlardan da bahsedelim. Bizim kütüphanedeki yazma eserlerin hemen hemen tamamının katalogları hazırlandı ve basıldı. Önce yeni bağışlanan yazmaların katalogu 1. ve 2. baskı olarak çıktı. 1. baskısından sonra yine çok ciddi sayıda bağış geldi ve böylece yeni gelenler de dâhil edilerek 2. baskısı yapıldı. Belediyenin asıl ana koleksiyonu olan belediye yazmalarının katalogu çıktı. Fatma Aliye Hanım Evrakı ve Muallim Cevdet Evrakı ve Laika Karabey Evrakı hariç yazma eser kataloglarının tamamı Nail Bayraktar tarafından hazırlanmıştır.

Haritalar da bizim kütüphanenin en önemli koleksiyonlarından birisidir. 10 bine yakın harita var. Belediye harita müdürlüğünden bize intikal eden bu haritaların % 75'i el yapımıdır ve toplam sayının çok büyük çoğunluğu tek nüshadır. Bunların 7500'ünün katalogu hazırlandı. Bunların tamamı bilgisayar ortamında olduğu için tarama yapabiliyorsunuz ve basılı katalog olarak da satın alabiliyorsunuz.

Araştırmacının haritanın orijinalini inceleme imkânı oluyor mu?

Tabii istendiğinde veriyoruz. Bizim amacımız okuyucuya koleksiyonun aslını değil elektronik ortamını vermek. Ama eğer elektronik ortamda yoksa ne kadar kıymetli olursa olsun, denetimimiz altında okuyucunun bunu görme hakkı mahfuzdur.

Dijital çekime izin veriliyor mu?

Dijital çekime izin vermiyoruz. Çünkü o hizmeti biz veriyoruz.

Harita isteğinde bulunan birisine, eğer bu harita dijital ortamda yoksa nasıl sunuyorsunuz?

Belediyenin belirlediği bir ücret var. Onun mukabilinde harita müdürlüğünde scan ediliyor.

Kütüphanenin diğer önemli bir koleksiyonu, Laika Karabey evrakı katalogu. Laika Karabey, klasik bayan tamburilerin en son temsilcilerinden birisi. Tamburi Cemil Bey'den ders almış ve arşivinin tamamı kızı tarafından kütüphanemize bağışlanmış. Bunun katalogu da yine daha önceden arşivci arkadaşlar tarafından hazırlanmış, fakat basımı bir türlü gerçekleşmemişti. Bu sene bölümümüzdeki İrfan Dağdelen arkadaşımız ile birlikte yeniden ele alarak yayına hazırladık. Bu koleksiyonun özelliği, bütün güfte ve bestelerin tek tek kataloglanmış olması.

Kütüphanenin en önemli yazma eser koleksiyonu Osman Ergin'e ait. Bu koleksiyonun katalogu da dört cilt olarak hazırlandı. Geçen sene Osman Ergin yayınlarının kataloglanması bitti. Tabii burada şunu üzülerek belirtmek lazım; biz bugüne kadar Osman Ergin'in yazma eserlerini 2000 adet olarak biliyorduk. Kütüphanemizde ona ait 2000'e yakın yazma var. Ama son zamanlarda, bir o kadar daha Osman Ergin yazması olduğunu öğrendik. Fakat bunlar, vefatından sonra bize intikal etmemiş.

Son olarak da kütüphanemizdeki eserlerle ilgili istatistiklere kısaca göz atalım. Biraz önce belirttiğim gibi demirbaş olarak 150'nin üzerinde başış koleksiyonumuz var. Şu anda kütüphanede toplam 228.256 cilt kitap, dergi, gazete var. Bu rakamlar 2002 sayımına göre. 2002'den sonra sayım yapılmadı. Dolayısıyla gazete ve dergilerde sayı epeyce arttı. Bunun dışında yabancı dilde eserler var. Mesela Latince, İtalyanca, Farsça hatta Ermenice kitaplarımız var. Önemli bir diğer koleksiyonumuz da kartpostallar. Burada rakam 6611 olarak görünüyor. Şu anda başka birimlerdeki kartpostalların toplanmasıyla bu rakamın 10 bini bulacağını tahmin ediyoruz. 6611 kartpostalın tamamının konu tasnifi; ülke, il, ilçe, semt bazında yapıldı. Yani siz herhangi bir ülkeyle, şehirle, ilçeyle, bir semtle ilgili aradığınız bir kartpostalın var olup olmadığını saniye içerisinde öğrenebilirsiniz. Eğer kartpostal üzerinde varsa, tarihleri de kayıtlıdır. Kartpostallarla ilgili olarak iki projemiz var. Birincisi kartpostalın birebir yayımlanmasını kapsıyor. İstanbul'la ilgili olan kısmın dört cilt olması düşünülüyor. İstanbul dışındaki iller de ayrı bir cilt olarak yayımlanacak. İkinci olarak da kataloglarının yayımlanmasını gündemimize aldık.

AKDAS ile birlikte niyetimiz, 2006 yılında elimizdeki bütün katalog fişlerinin tamamını ortadan kaldırmak ve gazete, dergi, el yazması, kartpostal, albüm ve kitapların katalog bilgilerine okuyucuların intranet ve internet ortamında ulaşmasını sağlamak. Kütüphanemizin danışmanlığında YORDAM'la birlikte hazırlanan katalogda 20'ye yakın tarama alternatifi var. Mesela Arap alfabesinde arama yapabileceksiniz. Program üzerinden eserin başına ve sonuna ulaşabileceksiniz. Kitabın kaynakçası, müellif adı, eser adı vs. hepsinin bilgisi mevcut olacak.

Kütüphanelerde ortak bir veri tabanının oluşturulması da çok önemli. Osmanlıca eserlerle ilgili benim şahsen yürüttüğüm bir proje var: *Türkiye'de Basılmış Arap Harfli Eserler bibliyografyası*. Özege'ninkinden farklı, toplu katalog olması. Siz bir kitabı aradığınızda var olup olmadığını öğrenmekle kalmayacaksınız, hangi kütüphanede olduğunu numarasıyla birlikte öğrenebileceksiniz. Profesyonel bir şekilde yapıldıktan sonra bunları tek bir çatı altında toplamak çok daha kolay olacak. Bittiği zaman da avantajı şu olacak: Herhangi bir kütüphane aynı kitabı yeniden kataloglamak zorunda kalmayacak. Bir de kütüphaneler arasında otomasyon kurulursa sadece demirbaş numarasının değişmesi yeterli olacak. Eğer diğer kütüphaneler de bizim kullandığımız kütüphane programını alırlarsa arada hiçbir problem olmayacak. Bu sebeple biz ilgili olduğumuz kişilere bunları iletiyoruz ama

kütüphaneler arasındaki işbirliği maalesef Türkiye'nin büyük sıkıntısı.

Bu sistemin getireceği kolaylıkla ilgili şöyle bir örnek vereyim: Mesela Süleymaniye Kütüphanesi'nin bir dijital çekim stüdyosu var, basma eserleri çekiyor. Beyazıt Devlet Kütüphanesi de, Millet Kütüphanesi de, Atatürk Kitaplığı da çekiyor. Bunlar yazma eserler değil, dolayısıyla her biri aynı nüsha. Bir kitabı on tane çekmenin bir anlamı yok. Hem zaman, hem mekân, hem de imkân israfı söz konusu. Baskı farklıysa o ayrı bir olay; ama birebir aynı olan kitabı on ayrı kütüphanenin çekmesinin bir anlamı yok. Yazma eserde bu yapılabilir; çünkü yazma eserler ebru gibidir. İkinci bir eser hiçbir zaman birincisini birebir tutmaz. İstinsahı mutlaka hata yapar. Ancak baskıda öyle değil. Çünkü aynı anda basılıyor. Müteferrika baskılar hariç. Müteferrika baskılarda bazı bölümler eksik konmuş olabiliyor. Baskı aşamasından sonra eser bir araya getirilirken eksiklikler olabiliyor.

Çalışmalarımızdan ortaya çıkan sonuca göre Müteferrika baskılarının -15 eser hariç- tamamı var. Hemen şu hususu da belirtmem lazım: Müteferrika baskı deyince biz sadece İbrahim Müteferrika baskısını değil, onun dışında Üsküdar Matbaası ve Mühendishane Matbaasını da katıyoruz. Tabii Mühendishanenin 2. dönemi var, o dönemi katmıyoruz. Benim genel olarak kütüphane hakkında söyleyeceklerim bunlar. Kütüphane hakkında veya genel anlamda soracağınız bir şey varsa cevaplandırmaya çalışayım.

Özel kütüphanelerle mübadele yapıyor musunuz?

Yapıyoruz. Bu işin belli bir kuralı var. Yazışmalar yapılıyor ve ona göre gerçekleştiriliyor.

Sürelî yayın katalogu hazırlıyor musunuz?

Sürelî yayınların katalogları var ama bunun bilgisayar ortamına aktarılması devam ediyor.

İSAM'daki Atatürk Kitaplığı Katalogu ne kadar güvenilir? Neleri kapsıyor?

İSAM, bizim yazma eserimizin eser adı fişlerinin fotokopilerini alarak onlardan giriş yaptılar. Ancak gerek kütüphane programından kaynaklanan, gerekse fotokopisi çekilen yazma eser fişlerinin eksikliklerinden kaynaklanan ciddi hatalar ve eksiklikler var. O zaman kullanılan program şu andaki kadar geniş olmadığı için eser adları ve yazar adlarında kesintiler var. Şu an gerek İSAM'ın gerekse bizim kullandığımız program altında eser adı hane-

sine 1 sayfa dahi yazı yazabilirsiniz, ama önceden bu imkân hiçbir kütüphanede programında yoktu. Onların yazar adlarını almaları, yazar adı olmayan kitaplarda büyük bir sıkıntı meydana getirdi. Tam tasnif yapılmadığı için o zamanki fişler de çok eksikti. Ancak yapılan her şey bir emek, bir adımdır; onu da inkâr etmemek lazım. Bugün İSAM'a gittiğinizde, elinizin altında kütüphanelere ait 500 binin üzerinde künye var. Bu küçük bir rakam değil. En azından size başlamak için çok ciddi bir ön bilgi ve belge veriyor.

Yazmaları araştırmak için bir izin belgesi gerekiyor mu?

Türkler için gerekmiyor, yabancılar için var. Türkler geldiği zaman en nadir esere, kütüphane malzemesine dahi 20-40 dakika arasında ulaşılabilir. Yabancıların da kanuni olarak idareden izin alması gerekiyor.

Kütüphanenizde bulunan haritalar hangi döneme ve coğrafyaya ait?

Haritaların tamamına yakını Osmanlı dönemine veya Cumhuriyet'in ilk dönemine yani 1930'lu yıllara aittir. Kütüphanemizde 1950 yılından sonrasına ait haritalar çok azdır. Bölgesel olarak ise haritaların yüzde 70'i İstanbul'la ilgili...

Haritaların okuyucuya sunulması ne kadar zaman alıyor?

Eğer dijital fotoğraf makinesiyle istiyorsanız 30 dakika içinde olabiliyor. Ama baskı olarak harita müdürlüğünden isterseniz, bu harita müdürlüğünün işi olduğu için o noktada müdahil olamıyoruz.

Kütüphane hangi günler ve kaç saat kadar açık?

Kütüphanemiz yaz döneminde haftanın altı günü 09.00'dan 17.00'a kadar açık. Kışın ne olacağı şu anda belli değil. Cumartesi günü yine açık olacak. Ama hafta içi en azından 19.00'a kadar açık olur mu? Bu konuda şu anda kesin bir şey söylemek mümkün değil.

Çok teşekkür ederiz.

Son olarak şunu belirtmekte fayda var. Biz okuyucular için varız. Benim şahsen tavsiyem şu: Gerek bizim kütüphanemizi, gerekse diğer kütüphaneleri kullananların kütüphanecilere karşı anlayışlı olmakla birlikte haklarını araması gerekiyor. Bir yerlerde bir tıkanma oluşuyorsa onu orada bırakmamak, devam ettirmek lazım. Ortak bir noktada buluşmamız gerekiyor. Bu ortak nokta da bence kitap, kütüphane ve kültür sevdamız. İnşallah bu sevdamız hiçbirimizden eksik olmaz.